

मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल)

वार्षिक प्रतिवेदन

आर्थिक वर्ष २०८२/८३

मुक्ति नेपाल

गोलबजार नगरपालिका - ६, गुम्बा चोक, सिरहा, मधेश प्रदेश, नेपाल

फोन: ०३३-५४०४९४

पृष्ठभूमि

मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल) महिला, किशोरी, बालबालिका, युवा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा सामाजिक रूपमा पछाडि पारिएका समुदायको अधिकार, सुरक्षा, सम्मान र न्यायका लागि निरन्तर क्रियाशील महिला नेतृत्वमा स्थापित संस्था हो। सिरहा जिल्लालाई मुख्य कार्यक्षेत्र बनाउँदै संस्थाले समुदायस्तरदेखि स्थानीय सरकार, जिल्ला तथा प्रदेश तहसम्म महिला अधिकार, लैङ्गिक हिंसा रोकथाम तथा प्रतिकार्य, बालविवाह तथा दाइजो प्रथा न्यूनीकरण, बाल अधिकार, किशोरी सशक्तीकरण, शिक्षा निरन्तरता, मनोसामाजिक स्वास्थ्य, शान्ति निर्माण, सामाजिक सद्भाव, अपाङ्गता समावेशिता, सुशासन तथा न्यायमा पहुँचका सवालमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ। मुक्ति नेपालको कार्यपद्धतिको मूल विशेषता भनेको समस्या देखिएपछि मात्र प्रतिक्रिया दिने होइन, हिंसा र विभेदका कारण तथा सामाजिक संरचनालाई पहिचान गर्दै रोकथाम, संरक्षण, सेवा, नेतृत्व विकास, पैरवी र संस्थागत समन्वयलाई एउटै प्रक्रियामा जोडेर काम गर्नु हो।

मधेश प्रदेशका विभिन्न समुदायमा महिला तथा किशोरीले अझै पनि घरेलु हिंसा, शारीरिक तथा मानसिक दुर्व्यवहार, यौन हिंसा, दाइजो, बालविवाह, बहुविवाह, आर्थिक निर्भरता, सामाजिक बहिष्करण, शिक्षा छोड्ने अवस्था, निर्णय प्रक्रियामा कमजोर सहभागिता तथा सेवा र न्यायमा पहुँचको अभावजस्ता चुनौतीहरू सामना गरिरहेका छन्। गरिबी, सीमित रोजगारी, वैदेशिक रोजगारीका कारण परिवारमा आएको परिवर्तन, परम्परागत लैङ्गिक भूमिका, सामाजिक प्रतिष्ठासँग जोडिएका मान्यता, छोरीको विवाहलाई परिवारको दायित्वका रूपमा हेर्ने सोच तथा महिलाको आर्थिक स्रोतमा सीमित पहुँचले यी समस्याहरूलाई अझ जटिल बनाएका छन्। विशेषगरी किशोरीहरूका लागि बालविवाह, शिक्षा निरन्तरता, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, डिजिटल सुरक्षा, आत्मविश्वास तथा नेतृत्वका अवसर एकअर्कासँग जोडिएका सवालका रूपमा देखिएका छन्। त्यसैले मुक्ति नेपालले महिला र किशोरीलाई केवल कार्यक्रमका सहभागी नभई आफ्नो अधिकार दाबी गर्ने, निर्णय प्रक्रियामा सहभागी हुने र समुदाय परिवर्तनको नेतृत्व गर्ने व्यक्तिका रूपमा विकास गर्ने दृष्टिकोण अपनाएको छ।

मुक्ति नेपालको संस्थागत पहिचानमध्ये सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष महिला सुरक्षा आवास तथा महिला हिंसा उन्मूलनको कार्य हो। हिंसा प्रभावित महिला तथा बालिकालाई परिवार वा समुदायमा बसिरहन सुरक्षा जोखिम हुने, न्याय खोज्न कठिन हुने वा तत्काल सुरक्षित स्थान आवश्यक पर्ने अवस्थामा सुरक्षा आवासले सुरक्षित बसोबाससँगै मनोसामाजिक परामर्श, कानुनी सहायता, स्वास्थ्य सेवा, केस व्यवस्थापन, रेफरल, आधारभूत आवश्यकतामा सहयोग, पुनर्स्थापना तथा आवश्यकताअनुसार शिक्षा र जीविकोपार्जनसँग जोड्ने काम गर्दै आएको छ। सुरक्षा आवासलाई मुक्ति नेपालले केवल अस्थायी बसोबासको स्थलका रूपमा नभई प्रभावित महिलाले आत्मविश्वास पुनःनिर्माण गर्ने, आफ्ना विकल्प बुझ्ने, स्वतन्त्र निर्णय लिन सक्ने वातावरण पाउने र न्याय तथा दीर्घकालीन पुनर्स्थापनातर्फ अघि बढ्ने संरक्षण केन्द्रका रूपमा विकास गरेको छ।

संस्थाले हिंसा रोकथाम र संरक्षण सेवासँगै समुदायमा महिला समूह, किशोरी समूह, बाल क्लब, सामुदायिक सहयोग समूह, शान्ति स्वयंसेवक, महिला मानव अधिकार रक्षक तथा अपाङ्गता समावेशी प्रतिक्रिया संरचनालाई नियमित रूपमा परिचालन गर्दै आएको छ। यस्ता समूहले बालविवाह, दाइजो, हिंसा, विद्यालय छोड्ने जोखिम, मनोसामाजिक समस्या, डिजिटल दुरुपयोग, स्थानीय सेवा तथा योजना आवश्यकताको प्रारम्भिक पहिचान गर्न, समुदायमा सचेतना फैलाउन र आवश्यक व्यक्तिलाई सम्बन्धित सेवामा जोड्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन्। विद्यालय तथा समुदायस्तरीय कार्यक्रममार्फत बाल अधिकार, शिक्षा निरन्तरता, बालविवाह

रोकथाम, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, डिजिटल सुरक्षा, सामाजिक तथा लैङ्गिक मान्यता परिवर्तन र नेतृत्व विकासका विषयलाई निरन्तर रूपमा अगाडि बढाइएको छ।

मुक्ति नेपालको कार्यपद्धतिमा जनचेतनामूलक अभियानको पनि महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ। लैङ्गिक हिंसाविरुद्ध १६ दिने अभियान, बालविवाह तथा दाइजोविरुद्ध सार्वजनिक न्याली तथा कोणसभा, मानव अधिकार दिवस, महिला अधिकार, बाल अधिकार, बालश्रम, डिजिटल हिंसा, सामाजिक विभेद तथा अन्य सामाजिक सवालमा आयोजित अभियानहरूले समुदायमा सार्वजनिक संवादको वातावरण निर्माण गरेका छन्। यस्ता अभियानलाई संस्थाले नारामा मात्र सीमित नगरी महिला समूह, किशोरी सञ्जाल, बाल क्लब, सञ्चारकर्मी, प्रहरी, स्थानीय सरकार, स्वास्थ्य संस्था, न्यायिक संरचना तथा नागरिक समाजसँगको सहकार्य र पैरवीसँग जोडेको छ। यसले हिंसा वा विभेदलाई निजी पारिवारिक विषयका रूपमा लुकाउने प्रवृत्तिलाई चुनौती दिँदै त्यसलाई अधिकार, सुरक्षा र सार्वजनिक उत्तरदायित्वको सवालका रूपमा स्थापित गर्न मद्दत गरेको छ।

त्यसैगरी मुक्ति नेपाल विभिन्न स्थानीय, जिल्ला तथा राष्ट्रिय सञ्जाल र समन्वय संरचनासँग जोडिएर कार्य गर्दै आएको छ। महिला मानव अधिकार रक्षक, मानव अधिकार संरक्षण, बाल अधिकार, शिक्षा, लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, न्याय, एकद्वार संकट व्यवस्थापन, अपाङ्गता अधिकार तथा नागरिक समाजसँग सम्बन्धित सञ्जालमा सहभागिताले घटना रेफरल, कानुनी तथा स्वास्थ्य सेवा पहुँच, सार्वजनिक पैरवी, नीति संवाद तथा स्थानीय सरकारसँगको उत्तरदायित्वलाई सुदृढ बनाएको छ। संस्थाले आफ्नै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मात्र होइन, समुदाय र औपचारिक सेवा प्रणालीबीच पुलको भूमिका निर्वाह गर्दै प्रभावित व्यक्ति र स्थानीय संरचनालाई आवश्यक सेवा, सूचना र निर्णय प्रक्रियासँग जोड्ने काम गर्दै आएको छ।

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ मा मुक्ति नेपालको समग्र प्रयासलाई रोकथाम, संरक्षण, सशक्तीकरण, सेवा पहुँच, नेतृत्व विकास र स्थानीय उत्तरदायित्वका परस्पर जोडिएका आयामका रूपमा अघि बढाइएको छ। यस वर्षका अनुभवले एकपटकको सचेतना कार्यक्रमभन्दा नियमित समूह परिचालन, फलोअप, सेवा रेफरल, स्थानीय सरकारसँगको समन्वय र प्रभावित व्यक्ति केन्द्रित संरक्षण सेवा बढी प्रभावकारी हुने स्पष्ट गरेको छ। यही आधारमा प्रस्तुत वार्षिक प्रतिवेदनले वर्षभरि सञ्चालन भएका कार्यक्रम, सेवा, अभियान, सञ्जालगत योगदान, संस्थागत विकास, प्रमुख उपलब्धि, सिकाइ तथा समुदाय र व्यक्तिको जीवनमा देखिएका परिवर्तनलाई विस्तृत रूपमा अभिलेख गर्ने प्रयास गरेको छ।

अध्यक्षको सन्देश

मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल) को आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न पाउँदा म अत्यन्त जिम्मेवारी, गर्व र प्रतिबद्धताको अनुभूति गरिरहेकी छु। यो प्रतिवेदन संस्थाले एक वर्षभित्र सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूको विवरण मात्र होइन; हिंसा, विभेद, बालविवाह, दाइजो, असमानता, सामाजिक बहिष्करण र अवसरबाट वञ्चित अवस्थाविरुद्ध समुदायमा गरिएको निरन्तर प्रयास, संघर्ष, सहकार्य र परिवर्तनको दस्तावेज हो।

देव कुमारी महारा

अध्यक्ष, मुक्ति नेपाल

मुक्ति नेपाल स्थापना कालदेखि नै महिला तथा किशोरीको सुरक्षा, सम्मान, समानता, न्याय र नेतृत्वलाई आफ्नो कार्यको केन्द्रमा राख्दै आएको संस्था हो। विशेषगरी हिंसा प्रभावित महिला तथा बालिकालाई संरक्षण, सुरक्षित आवास, मनोसामाजिक सहयोग, कानुनी सहायता, स्वास्थ्य सेवा, रेफरल तथा पुनर्स्थापनासम्मको सहयोग उपलब्ध गराउँदै आएको हाम्रो महिला सुरक्षा आवास संस्थाको महत्वपूर्ण पहिचान बनेको छ। यस आर्थिक वर्षमा पनि महिला सुरक्षा आवासमार्फत हिंसाबाट प्रभावित महिलाहरूले सुरक्षित स्थान, मनोविमर्श, कानुनी परामर्श, स्वास्थ्य उपचार, यातायात, आधारभूत आवश्यकता, न्यायिक प्रक्रियामा सहजीकरण तथा आवश्यकताअनुसार दीर्घकालीन पुनर्स्थापनासम्बन्धी सहयोग प्राप्त गरेका छन्। हाम्रो विश्वास स्पष्ट छ, 'हिंसा प्रभावित महिलालाई केवल बचाउनु पर्याप्त हुँदैन; उनले सम्मानपूर्वक आफ्नो जीवनको निर्णय आफैं गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्नु वास्तविक सशक्तीकरण हो।

हामीले विगतको अनुभवबाट बुझेका छौं कि बालविवाह, दाइजो, लैङ्गिक हिंसा वा महिलामाथिको विभेद कुनै एक व्यक्ति वा परिवारको मात्र समस्या होइन। यी समस्या गरिबी, शिक्षा, आर्थिक निर्भरता, परम्परागत सोच, लैङ्गिक शक्ति सम्बन्ध, कमजोर सेवा पहुँच र सामाजिक संरचनासँग गहिरो रूपमा जोडिएका छन्। त्यसैले मुक्ति नेपालको कार्यपद्धति केवल जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेमा सीमित छैन। समुदायमा सचेतना, जोखिममा रहेका व्यक्तिको पहिचान, सुरक्षित सेवा, न्यायमा पहुँच, महिला तथा किशोरीको नेतृत्व, स्थानीय सरकारसँग समन्वय, सञ्चालगत पैरवी र नीतिगत उत्तरदायित्वलाई एकसाथ अघि बढाउन हामी निरन्तर प्रयासरत छौं। लैङ्गिक हिंसाविरुद्ध १६ दिने अभियान, मानव अधिकारसम्बन्धी कार्यक्रम, बालविवाह र दाइजोविरुद्ध न्याली तथा सार्वजनिक संवाद, डिजिटल सुरक्षा, बालश्रम रोकथाम र अन्य जनचेतनामूलक गतिविधिले समुदायमा समस्या खुला रूपमा छलफल गर्ने र सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाउने वातावरण तयार गरेको छ।

यस वर्ष विभिन्न सरकारी निकाय, स्थानीय तह, प्रहरी, स्वास्थ्य संस्था, विद्यालय, न्यायिक संरचना, महिला मानव अधिकार रक्षक सञ्जाल, बाल सञ्जाल, अपाङ्गता अधिकारसम्बन्धी संरचना, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी तथा अन्य साझेदार संस्थासँगको सहकार्य थप विस्तार भएको छ। मुक्ति नेपाल धेरै सञ्जाल र समन्वय संयन्त्रमा आबद्ध रहँदै महिला तथा बालबालिकाको अधिकार, हिंसा प्रभावित व्यक्तिको न्यायमा पहुँच, सेवा रेफरल तथा समुदायका सवाललाई सम्बन्धित निकायसम्म पुर्‍याउन सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। संस्थाको उपलब्धि हाम्रो एकल प्रयासको परिणाम होइन; समुदायका महिला, किशोरी, बालबालिका, युवा, स्वयंसेवक, स्थानीय नेतृत्व, सरकारी निकाय, साझेदार संस्था तथा शुभेच्छुकहरूको साझा प्रयास र विश्वासको परिणाम हो।

अन्त्यमा, आर्थिक वर्ष २०८२/८३ भरि मुक्ति नेपालको अभियान, कार्यक्रम र सेवामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा योगदान पुर्‍याउनुहुने सम्पूर्ण महिला, किशोरी, बालबालिका, युवा, समुदाय सदस्य, कार्यसमिति, कर्मचारी, स्वयंसेवक, स्थानीय सरकार, सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय, सञ्जाल, साझेदार संस्था, दातृ निकाय, सञ्चारकर्मी तथा शुभेच्छुकहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। आगामी दिनमा पनि हिंसामुक्त, समान, न्यायपूर्ण, समावेशी र सम्मानजनक समाज निर्माणका लागि हाम्रो सामूहिक यात्रा अझ सशक्त रूपमा अगाडि बढ्ने विश्वास व्यक्त गर्दछु।

कार्यकारी निर्देशकको सन्देश

श्याम कुमारी साह

कार्यकारी निर्देशक, मुक्ति नेपाल

मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल) को आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दै गर्दा यस वर्षका अनुभव, उपलब्धि, चुनौती र सिकाइहरूलाई पुनः स्मरण गर्ने अवसर प्राप्त भएको छ। हाम्रो लागि वार्षिक प्रतिवेदन केवल सम्पन्न गरिएका कार्यक्रम र सहभागी संख्याको अभिलेख होइन; यो समुदायमा महिलाहरूले सामना गरिरहेका हिंसा, विभेद र असमानताको अवस्था, किशोरी तथा बालबालिकाका अधिकारका सवाल, सेवा र न्यायमा पहुँचका चुनौती, र ती समस्यालाई सम्बोधन गर्न संस्था तथा समुदायले गरेको साझा प्रयासको दस्तावेज हो। यस वर्ष पनि हामीले महिला, किशोरी, बालबालिका, युवा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, सीमान्तकृत समुदाय तथा स्थानीय सरोकारवालासँग नजिक भएर काम गर्दै रोकथाम, संरक्षण, सशक्तीकरण, नेतृत्व विकास, सेवा पहुँच र स्थानीय उत्तरदायित्वलाई एकसाथ अघि बढाउने प्रयास गरेका छौं।

मुक्ति नेपालको सबैभन्दा महत्वपूर्ण संस्थागत पहिचानमध्ये महिला हिंसा उन्मूलन र महिला सुरक्षा आवास सेवा प्रमुख हो। हिंसा प्रभावित महिला तथा बालिकालाई तत्काल सुरक्षित स्थान उपलब्ध गराउनु मात्र पर्याप्त हुँदैन भन्ने हाम्रो लामो अनुभवले सिकाएको छ। प्रभावित व्यक्तिले आफ्नो पीडा व्यक्त गर्न सक्ने सुरक्षित वातावरण, मनोसामाजिक परामर्श, स्वास्थ्य उपचार, कानुनी जानकारी तथा न्यायिक प्रक्रियामा सहजीकरण, आधारभूत आवश्यकता, केस व्यवस्थापन, रेफरल, पारिवारिक पुनर्स्थापना र आवश्यकताअनुसार दीर्घकालीन शिक्षा तथा जीविकोपार्जन सहयोग प्राप्त गर्नुपर्छ। यस आर्थिक वर्षमा सुरक्षा आवासमा आएका सेवाग्राहीका घटनाहरूले घरेलु हिंसा, शारीरिक तथा मानसिक यातना, यौन हिंसा, बालविवाह, बहुविवाह, आर्थिक वञ्चितीकरण, सामाजिक दबाव, प्रेमविवाहसँग सम्बन्धित जोखिम र अन्य संरक्षण समस्याहरू अझै गम्भीर अवस्थामा रहेको देखाएका छन्। यस अनुभवले प्रभावित व्यक्ति केन्द्रित, गोपनीय, सम्मानजनक र सुरक्षित सेवा प्रणाली अझ मजबुत बनाउनुपर्ने आवश्यकता स्पष्ट गरेको छ।

यस वर्षको कामले हामीलाई फेरि एकपटक स्पष्ट पारेको छ कि कुनै पनि सामाजिक समस्या एकलै समाधान गर्न सकिँदैन। हिंसा प्रभावित महिलाको सुरक्षा र न्यायका लागि प्रहरी, स्वास्थ्य संस्था, न्यायिक निकाय, महिला मानव अधिकार रक्षक, स्थानीय सरकार, समुदाय र परिवारबीच समन्वय आवश्यक हुन्छ। बालविवाह रोक्न किशोरीलाई सचेत गराउनु मात्र पर्याप्त हुँदैन; अभिभावक, विद्यालय, समुदाय अगुवा र स्थानीय सरकारले पनि जिम्मेवारी लिनुपर्छ। अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीको हकमा सेवा उपलब्ध हुनु मात्रै होइन, सेवा स्थल, सञ्चार प्रक्रिया र व्यवहारसमेत पहुँचयोग्य हुनु आवश्यक छ। यही कारणले मुक्ति नेपालले विभिन्न स्थानीय, जिल्ला तथा प्रदेशस्तरीय सञ्जाल र सेवा संरचनासँग सहकार्य गर्दै आएको छ। महिला मानव अधिकार, मानव अधिकार संरक्षण, बाल अधिकार, अपाङ्गता अधिकार, शिक्षा, न्याय, स्वास्थ्य, शान्ति निर्माण तथा लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यसँग सम्बन्धित सञ्जालमा हाम्रो सहभागिताले समुदाय र औपचारिक सेवा प्रणालीबीचको दूरी कम गर्न सहयोग गरेको छ।

संस्थागत विकासका दृष्टिले पनि यो वर्ष महत्वपूर्ण रह्यो। कार्यसमिति, कर्मचारी, स्वयंसेवक, सामाजिक परिचालक, परामर्शदाता तथा समुदाय संरचनाबीच नियमित समीक्षा, योजना, अनुगमन र अनुभव आदानप्रदानलाई निरन्तरता दिइयो। कार्यक्रमको गुणस्तर सुधारका लागि दस्तावेजीकरण, सहभागी विवरण, केस अभिलेख, फोटो, घटना प्रतिवेदन, समूह बैठकका निर्णय र स्थानीय सरकारसँगको प्रगति समीक्षालाई व्यवस्थित गर्ने प्रयास गरिएको छ। यस प्रक्रियाबाट तथ्याङ्कको गुणस्तर सुधार, दोहोरिने सहभागिता र अद्वितीय लाभान्वित छुट्याउने अभ्यास, कार्यक्रम संख्या मात्र होइन परिणाम र परिवर्तन अभिलेख गर्ने प्रणाली तथा संवेदनशील केसमा गोपनीयता कायम गर्ने विषयमा महत्वपूर्ण संस्थागत सिकाइ प्राप्त भएको छ। आगामी वर्षमा डिजिटल अभिलेख, रेफरल ट्र्याकिङ, परिणाममूलक दस्तावेजीकरण र कर्मचारी क्षमता विकासलाई अझ व्यवस्थित गर्ने हाम्रो प्रतिवद्धता छ।

हाम्रा उपलब्धिसँगै चुनौतीहरू पनि उत्तिकै गम्भीर छन्। हिंसाका घटना परिवार र समुदायभित्र लुकाइने प्रवृत्ति, पीडितलाई दोष दिने सोच, महिलाको आर्थिक निर्भरता, किशोरीको विद्यालय निरन्तरतामा अवरोध, बालविवाह र दाइजोप्रतिको परम्परागत स्वीकृति, डिजिटल हिंसाको बढ्दो जोखिम, मनोसामाजिक समस्याप्रतिको भ्रम तथा सीमान्तकृत र अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सेवामा पहुँचका अवरोध अझै कायम छन्। कतिपय अवस्थामा न्याय खोज्ने प्रक्रियामै प्रभावित व्यक्तिले दबाव वा पुनःपीडनको अनुभव गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ। यस्ता अनुभवले हामीलाई प्रभावित व्यक्तिको इच्छा, सहमति, सुरक्षा र गरिमालाई सबै प्रकारका सेवा र न्याय प्रक्रियाको केन्द्रमा राख्न अझ दृढ बनाएको छ।

आगामी दिनमा महिला सुरक्षा आवास र महिला हिंसा उन्मूलन कार्यलाई अझ सुदृढ गर्ने, मनोसामाजिक तथा कानुनी सहयोग विस्तार गर्ने, महिला र किशोरीको आर्थिक आत्मनिर्भरता बढाउने, बालविवाह र दाइजोविरुद्ध समुदायस्तरीय अभियानलाई निरन्तरता दिने, किशोरी तथा बालबालिकाको नेतृत्वलाई स्थानीय योजना प्रक्रियासँग जोड्ने, अपाङ्गता समावेशी सेवा प्रणालीलाई व्यवहारमा प्रभावकारी बनाउने र स्थानीय सरकारसँगको संस्थागत सहकार्यलाई अझ मजबुत बनाउने हाम्रो प्राथमिकता रहनेछ। मुक्ति नेपालले समुदायको विश्वासलाई आफ्नो सबैभन्दा ठूलो शक्ति मानेको छ र यही विश्वासलाई कायम राख्दै पारदर्शी, उत्तरदायी र अधिकारमा आधारित ढंगले काम गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा, वर्षभरि हाम्रो अभियान र सेवामा विश्वास गरी साथ दिनुहुने हिंसा प्रभावित महिला तथा बालिका, महिला समूह, किशोरी सञ्जाल, बाल क्लब, युवा तथा शान्ति स्वयंसेवक, समुदायका सदस्य, कार्यसमिति, सम्पूर्ण कर्मचारी, स्थानीय सरकार, प्रहरी, स्वास्थ्य तथा न्यायिक निकाय, विद्यालय, सञ्जाल, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, साझेदार तथा सहयोगी संस्थाप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। हामी सबैको साझा प्रयासबाट मात्र महिला, किशोरी र बालबालिकाले हिंसा र विभेदरहित, सुरक्षित, समान र सम्मानजनक जीवन बाँच्न सक्ने समाज निर्माण सम्भव छ भन्ने विश्वासका साथ आगामी यात्रामा पनि निरन्तर सहकार्यको अपेक्षा गर्दछु।

धन्यवाद !

विषयसूची

पृष्ठभूमि.....	2
अध्यक्षको सन्देश	4
कार्यकारी निर्देशकको सन्देश.....	5
विषयसूची	7
१. संस्थाको परिचय, पहिचान र कार्यदिशा.....	8
३. कार्यक्षेत्र, लक्षित वर्ग र समुदाय संरचना	12
४. मुक्ति नेपालको एक वर्ष.....	13
५. महिला सुरक्षा आवास र लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यमा हामी.....	15
६. महिला लक्षित कार्यक्रमहरू	21
७. किशोरी, किशोर, बालबालिका र विद्यालय लक्षित कार्यक्रम.....	23
८. समुदाय तथा सीमान्तकृत समुदाय लक्षित कार्यक्रम	28
९. सरोकारवाला, सेवा प्रदायक र स्थानीय सरकारसँगका कार्यक्रम	30
१०. सीप, नेतृत्व, वित्तीय साक्षरता र जीविकोपार्जन क्षमता.....	32
११. जनचेतनामूलक अभियान र त्यसको प्रभाव	34
१२. शान्ति निर्माण, सामाजिक सद्भाव र युवा परिचालन	37
१३. अपाङ्गता समावेशी शासन र न्यायमा पहुँच	39
१४. रेफरल तथा सहायता.....	40
१५. सञ्जाल, साझेदारी र सामूहिक पैरवीमा मुक्ति नेपालको योगदान	41
१६ .संस्थागत विकास तथा कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि	43
१७. लैङ्गिक, उमेरगत तथा सामाजिक समावेशिता विश्लेषण	45
१८. अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुरक्षा तथा संरक्षण र उत्तरदायित्व.....	46
१९. चुनौती, अनुकूलन र सिकाइ.....	48
२०. निष्कर्ष	49

१. संस्थाको परिचय, पहिचान र कार्यदिशा

मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल) सिरहा जिल्लामा विकसित महिला नेतृत्वको गैरसरकारी तथा गैरनाफामूलक संस्था हो। सन् २०१० को लैङ्गिक हिंसाविरुद्धको १६ दिने अभियानबाट यसको संगठित यात्रा सुरु भएको र सन् २०११ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिरहामा औपचारिक रूपमा दर्ता भएको हो। संस्था सामाजिक कल्याण परिषद्सँग आवद्ध छ। यसको मुख्य कार्यालय गोलबजार नगरपालिका-६, गुम्बा चोक, सिरहामा रहेको छ।

मुक्ति नेपालको मूल पहिचान महिलामाथि हुने सबै प्रकारका हिंसा, अन्याय र विभेदविरुद्ध उभिनु, हिंसा प्रभावित महिलालाई संरक्षण र न्यायमा पहुँच पुर्याउनु, र समुदायमा महिलाको नेतृत्व तथा आवाज सुद्ध गर्नु हो। संस्थाले सचेतना, सामाजिक परिचालन, पैरवी, सञ्जाल निर्माण, मनोसामाजिक परामर्श, महिला सुरक्षा आवास, कानुनी तथा स्वास्थ्य रेफरल, शिक्षा, शान्ति र समावेशितालाई एउटै अधिकारमा आधारित कार्यपद्धतिमा जोड्छ।

विवरण	तथ्य
संस्थाको नाम	मुक्तिका लागि महिला अभियान नेपाल (मुक्ति नेपाल)
मुख्य कार्यालय	गोलबजार नगरपालिका-६, सिरहा
दर्ता	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सिरहा, सन् २०११
अध्यक्ष	देव कुमारी महारा
कार्यकारी निर्देशक	श्याम कुमारी साह
संस्थाको प्रकृति	महिला नेतृत्वको गैरसरकारी तथा गैरनाफामूलक संस्था
मुख्य पहिचान	महिला अधिकार, हिंसा उन्मूलन, महिला सुरक्षा आवास, न्यायमा पहुँच र सामाजिक रूपान्तरण

१.१ दुरदृष्टि

सामाजिक न्याय, समानता, मानव अधिकार र समावेशितामा आधारित हिंसामुक्त तथा सम्मानजनक समाज।

१.२ ध्येय

महिला, बालबालिका, किशोरी, युवा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा पछाडि पारिएका समुदायको सशक्तीकरण, नेतृत्व विकास, अधिकार र सेवामा पहुँच, स्थानीय स्रोत परिचालन तथा सरोकारवालासँगको समन्वय र सहकार्यमार्फत उत्तरदायी र न्यायपूर्ण समाज निर्माणमा योगदान पुर्याउनु।

१.३ रणनीतिक कार्यदिशा

रणनीतिक क्षेत्र	मुख्य कार्य
महिला/मानव अधिकार	अधिकार शिक्षा, महिला मानव अधिकार रक्षक, हिंसा रोकथाम, पैरवी र न्यायमा पहुँच
लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्य	महिला सुरक्षा आवास, केस व्यवस्थापन, कानुनी, स्वास्थ्य, मनोसामाजिक, मेलमिलाप र पुनर्स्थापना
बालविवाह र बाल संरक्षण	किशोरी समूह, बाल क्लब, अभिभावक, विद्यालय, समुदाय र स्थानीय सरकारसँग संयुक्त रोकथाम
शिक्षा तथा यौन/प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार	विद्यालय निरन्तरता, किशोरावस्था, मासिक धर्म, शरीरमाथिको स्वनिर्णय अधिकार र सुरक्षित व्यवहार
शान्ति तथा सामाजिक सद्भाव	युवा शान्ति स्वयंसेवक, संवाद, विवाद रूपान्तरण, मनोसामाजिक कल्याण र नागरिक आवाज
अपाङ्गता समावेशिता	अपाङ्गता भएका महिला/किशोरीको अधिकार, समावेशी लैङ्गिक हिंसा सेवा, स्थानीय समूह र पहुँचयोग्यता

रणनीतिक क्षेत्र	मुख्य कार्य
आर्थिक सशक्तीकरण	सीप, वित्तीय साक्षरता, जीविकोपार्जन सहयोग र आत्मनिर्भरता
संस्थागत विकास	सुशासन, अनुगमन, दस्तावेजीकरण, सुरक्षा तथा संरक्षण, मानव संसाधन र साझेदारी

२. संस्थागत सुशासन, संरचना, बोर्ड र कर्मचारी

मुक्ति नेपालको संस्थागत संरचनामा साधारण सभा सर्वोच्च संरचना हो। त्यसअन्तर्गत कार्यसमिति, कार्यकारी निर्देशक, कार्यक्रम व्यवस्थापन, वित्त, प्रशासन, मानव संसाधन, अनुगमन/मूल्याङ्कन तथा सिकाइ, जिल्ला कार्यक्रम संयोजन, दस्तावेजीकरण, सामाजिक परिचालन, मनोसामाजिक परामर्श र स्वयंसेवक संरचना रहेका छन्। यस संरचनाले नीति र कार्यान्वयन, प्रशासनिक उत्तरदायित्व, कार्यक्रम गुणस्तर, मानव संसाधन र समुदाय सम्पर्कलाई स्पष्ट जिम्मेवारीमा जोड्ने आधार दिन्छ।

मुक्ति नेपाल कर्मचारी तथा कार्यसमिति सदस्यहरू

चित्र ४: मुक्ति नेपालको संगठनात्मक संरचना

२.१ कार्यसमिति विवरण (कार्यकाल २०८०-२०८३)

क्र सं	नाम	पद	समुदाय
१	देव कुमारी महारा	अध्यक्ष	दलित
२	रिता कुमारी महतो	उपाध्यक्ष	मधेशी
३	मनिषा कुशवाहा	सचिव	मधेशी
४	अनुपम झा	सह-सचिव	तराई ब्राह्मण
५	बबिता मिश्र	कोषाध्यक्ष	तराई ब्राह्मण
६	संगीता घिसिङ	सदस्य	जनजाति
७	जिवछी यादव	सदस्य	मधेशी
८	शशी कुमारी यादव	सदस्य	मधेशी
९	एकलाश साह	सदस्य	मधेशी

२.२ कर्मचारी तथा स्वयंसेवक

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यक्षेत्र
१	श्याम कुमारी साह	कार्यकारी निर्देशक	केन्द्रीय कार्यालय, कार्यक्रम संचालन रहेका प्रत्येक स्थानीय तह
२	विशेश्वर दास	जिल्ला संयोजक	सिरहा जिल्ला
३	धिरेंद्र कुमार साह	जिल्ला कार्यक्रम संयोजक	गोलबजार न.पा., सिरहा
४	आशा महतो	वरिष्ठ प्रशासन/वित्त अधिकृत	केन्द्रीय कार्यालय
५	सुरेश कुमार सिंह	कार्यक्रम वित्त सहायक	केन्द्रीय कार्यालय
६	त्रिवेणी कुमार यादव	परियोजना अधिकृत	गोलबजार न.पा., सिरहा
७	सुरज कुमार साह	जिल्ला अभियान अधिकृत	सिरहा र सप्तरी जिल्ला
८	विनोद कुमार रविदास	जिल्ला अभियान अधिकृत	धनुषा र महोत्तरी जिल्ला
९	दिवानी घिमिरे	जिल्ला अभियान अधिकृत	सर्लाही र रौतहट जिल्ला
१०	लक्ष्मी खरेल	जिल्ला अभियान अधिकृत	बारा र पर्सा जिल्ला
११	गंगा अधिकारी	मनोपरामर्शदाता	सिरहा जिल्ला
१२	अञ्जली पासवान	कार्यक्रम तथा अभिलेख व्यवस्थापन अधिकृत	केन्द्रीय कार्यालय
१३	सिम्रन शास्त्री	शान्ति दूत	गोलबजार न.पा., सिरहा
१४	निरुता सिंह	सामाजिक परिचालक	गोलबजार न.पा., सिरहा
१५	उषा कुमारी साह	सामाजिक परिचालक	गोलबजार न.पा., सिरहा
१६	शान्ति पासवान	महिला सुरक्षा आवास परामर्शदाता	सिरहा जिल्ला
१७	चन्द्रकला महारा	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
१८	मनिषा कुमारी सिंह	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
१९	गंगा वि.क.	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२०	नैन कुमारी राम	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा

क्र.स.	नाम	पद	कार्यक्षेत्र
२१	पुष्पा मिझार	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२२	सृजना कुमारी यादव	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२३	प्रियंका मण्डल	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२४	शिल्पा कर्ण	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२५	मनिषा सिंह	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२६	पूजा महतो	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२७	चन्द्रिका महारा	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२८	आरती कुमारी मोची	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
२९	सुस्मिता कुमारी महतो	शान्ति स्वयंसेवक	गोलबजार न.पा., सिरहा
३०	बिना बुढाथोकी	कार्यालय सहायक	केन्द्रीय कार्यालय

२.३ बोर्ड तथा कर्मचारी बैठक

यस वर्ष मुक्ति नेपालको संस्थागत सुशासन, प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा नियमित कार्य सञ्चालनलाई व्यवस्थित बनाउन कार्यसमिति र कर्मचारी तहमा नियमित बैठकहरू सञ्चालन गरिएको थियो। संस्थाको कार्यालय प्रशासन, मानव संसाधन व्यवस्थापन, कार्यक्रम तथा परियोजनाको प्रगति, आर्थिक तथा प्रशासनिक अवस्था, कर्मचारी व्यवस्थापन, नीति तथा कार्यविधिको कार्यान्वयन, संस्थागत चुनौती तथा सुधारका विषयमा आवश्यक छलफल र निर्णय गर्न वर्षभरिमा ९ पटक कार्यसमितिको बैठक सम्पन्न गरिएको थियो। यी

बोर्ड तथा कर्मचारी बैठक

बैठकहरूमा संस्थाको समग्र कार्यसम्पादनको समीक्षा गर्दै आवश्यक नीतिगत तथा प्रशासनिक निर्णय लिनुका साथै कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन, स्रोतसाधनको उचित परिचालन, कर्मचारीको जिम्मेवारी तथा संस्थागत समन्वयलाई थप व्यवस्थित बनाउने विषयमा छलफल गरिएको थियो। त्यसैगरी, संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूको क्षमता विकास, आपसी समन्वय, कार्यसम्पादन समीक्षा तथा आगामी कार्ययोजना निर्माणलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यालयमा १२ पटक मासिक कर्मचारी बैठक सञ्चालन गरिएको थियो। मासिक बैठकहरूमा अघिल्लो महिनामा सम्पन्न गतिविधि तथा उपलब्धिको समीक्षा, देखिएका समस्या तथा चुनौतीको पहिचान, समाधानका उपायबारे छलफल, आगामी महिनाको कार्ययोजना तथा जिम्मेवारी बाँडफाँड, प्रतिवेदन तथा अभिलेखीकरणको अवस्था, कार्यक्रमको गुणस्तर सुधार र कर्मचारीहरूबीच सूचना आदानप्रदानका विषयमा नियमित छलफल गरिएको थियो। यस प्रकारका नियमित बैठकहरूले संस्थाभित्र पारदर्शिता, जवाफदेहिता, टोलीगत समन्वय, निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता तथा कर्मचारीको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्दै संस्थाको कार्यक्रम तथा प्रशासनिक व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

३. कार्यक्षेत्र, लक्षित वर्ग र समुदाय संरचना

मुक्ति नेपालको मुख्य संस्थागत आधार सिरहा र गोलबजार नगरपालिका भए पनि वर्षभरिका गतिविधिले स्थानीयदेखि प्रदेशस्तरसम्म विभिन्न तह छोएका छन्। बालविवाह, किशोरी सशक्तीकरण, शान्ति, संरक्षण र महिला सुरक्षा आवाससम्बन्धी काम सिरहामा गहिरो रूपमा सञ्चालन भयो। अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीको अधिकार र समावेशी लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यसम्बन्धी कार्य सिरहा, सप्तरी, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा र पर्साका स्थानीय तहसम्म विस्तार भएको छ।

३.१ संचालन भइरहेका परियोजना कार्यक्रमहरू

क्र.सं.	परियोजना/कार्यक्रमको नाम	दातृ तथा साझेदार निकाय	कार्यक्षेत्र
१	बालविवाह तथा कम उमेरको विवाह रोकथाम तथा प्रतिकार परियोजना (PRCM)	गर्ल्स फर्स्ट फन्ड / क्यापिटल फर गुड	गोलबजार नगरपालिका, वडा नं. १-१३, सिरहा
२	शान्तिका लागि स्थानीय क्षमता कार्यक्रम (LCP)	मिजेरियर जर्मनी, गोलबजार नगरपालिका तथा नागरिक आवाज, ललितपुर	गोलबजार नगरपालिका, वडा नं. १-१३, सिरहा
३	“बन्धन तोड्दै: राम्रो भविष्यका लागि बालविवाह अन्त्य” परियोजना (GOA)	गर्ल्स अपर्चुनिटी अलायन्स / बराक ओबामा फाउन्डेसन	गोलबजार नगरपालिका वडा नं. ३, ४, १० र १३
४	समावेशी शासन, आत्मनिर्भरता प्रवर्द्धन तथा अपाङ्गता भएका महिला र किशोरीका लागि रूपान्तरणकारी वातावरण निर्माण परियोजना (IGNITE)	महिला हिंसा अन्त्यका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय कोष तथा साझेदार संस्थाहरू NDWA, CBM Global	मधेश प्रदेशका सिरहा, सप्तरी, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा र पर्साका ३२ स्थानीय तह
५	सशक्त न्याय परियोजना	अपाङ्गता अधिकार कोष (Disability Right Fund)	२ स्थानीय तह कर्जन्हा नगरपालिका, जनकनन्दनी नपा
६	महिला सुरक्षा आवास तथा संरक्षण सेवा	आशमन नेपाल, गोलबजार नगरपालिका तथा अन्य स्थानीय तह, प्रहरी, स्वास्थ्य संस्था, न्यायिक निकाय, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र, महिला मानव अधिकार रक्षक तथा रेफरल साझेदार	मुख्यतः सिरहा तथा आवश्यकता अनुसार अन्य जिल्ला

३.२ समुदायमा हाम्रो संरचना

समूह/सञ्जाल	संख्या	महिला/बालिका	पुरुष/बालक	कुल सदस्य
बाल क्लब	११	१६८	१२२	२९०
किशोरी समूह	१३	४३४	०	४३४
नगरस्तरीय नवयुवा सञ्जाल	१	१९	८	२७
नगरस्तरीय बाल क्लब सञ्जाल	१	२१	६	२७

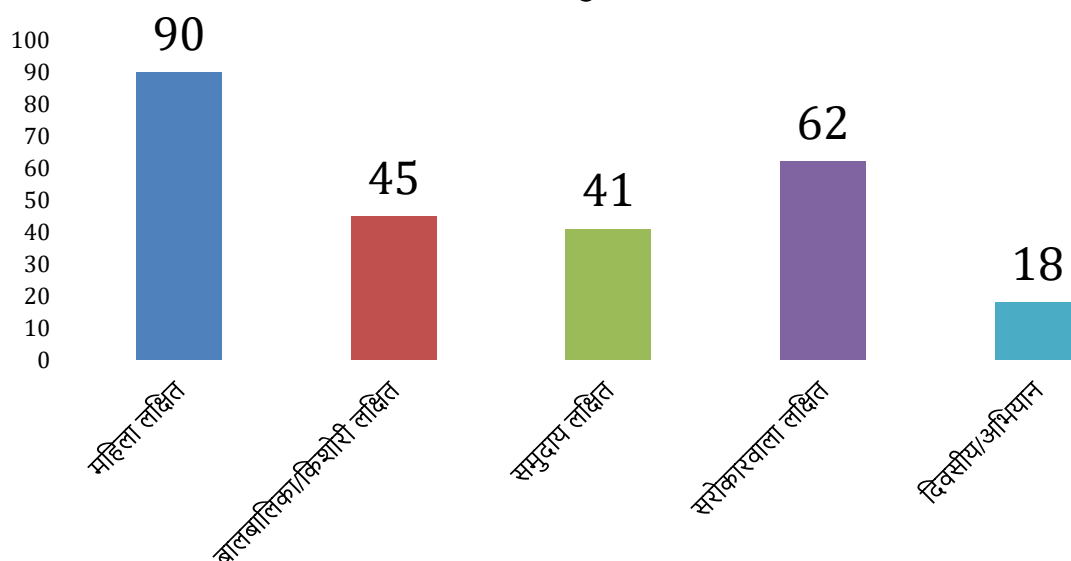
समूह/सञ्जाल	संख्या	महिला/बालिका	पुरुष/बालक	कुल सदस्य
महिला समूह	३९	६९५	०	६९५
सामुदायिक सहयोग समूह	८	२००	०	२००
युवा क्लब	२	१२	१०	२२
जम्मा	७५	१,५४९	१४६	१,६९५

४. मुक्ति नेपालको एक वर्ष

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ मा मुक्ति नेपालको कामलाई रोकथाम, संरक्षण, नेतृत्व, सेवा पहुँच र स्थानीय उत्तरदायित्वका परस्पर जोडिएका आयाममा हेर्न सकिन्छ। वर्षभरि भएका गतिविधि र सेवाले महिला तथा किशोरीको अधिकारलाई केन्द्रमा राख्दै परिवार, विद्यालय, समुदाय, सेवा प्रदायक र स्थानीय सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने प्रयास गरेको छ।

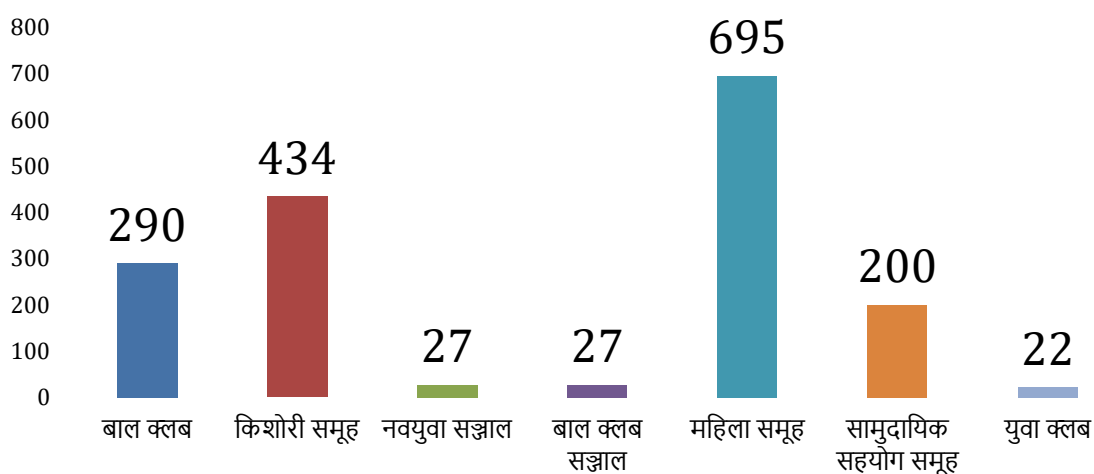
मुख्य सूचक	वार्षिक अवस्था	अर्थ/व्याख्या
कार्यक्रम/गतिविधि	२५६	महिला, बालबालिका/किशोरी, समुदाय, सरोकारवाला र सार्वजनिक अभियान
सहभागिता	७,९८६	महिला, बालबालिका/किशोरी, समुदाय, सरोकारवाला र सार्वजनिक अभियानमा सहभागीहरू
महिला/बालिका सहभागिता	६,१५९	कुल जना सहभागीको करिब ७७.१ प्रतिशत
पुरुष/बालक सहभागिता	१,८२७	समुदाय संवाद, बाल क्लब र सामाजिक मान्यता परिवर्तनमा महत्वपूर्ण
समूह/सञ्जाल	७५	स्थानीय स्वामित्व र नियमित परिचालनका संरचना
समूह सदस्य	१,६९५	महिला/बालिका १,५४९ र पुरुष/बालक १४६
महिला सुरक्षा आवास सेवाग्राही	९९	८४ नयाँ, ६ पुनः/दोहोरो सेवा र ९ आश्रित बालबालिका
WHRD \SWD	३०६	सिरहा जिल्लामा २०९ सदस्य र बाकि मधेश प्रदेशको ७ ओटा जिल्लामा रहेको
VRG	१९२	मधेश प्रदेशको ३२ वटा पालिका

गतिविधिको प्रकारअनुसार कार्यक्रम संख्या

चार्ट १: गतिविधिको प्रकारअनुसार कार्यक्रम संख्या

समूह तथा सञ्जालमा आबद्ध सदस्य

चार्ट २: समूह तथा सञ्जालमा आबद्ध सदस्य संख्या

४.१ वर्षका प्रमुख परिवर्तनहरू

- महिला सुरक्षा आवासलाई केवल बसोबासको ठाउँ नभई सुरक्षा, मनोसामाजिक सहयोग, स्वास्थ्य, कानुनी प्रक्रिया, रेफरल र पुनर्स्थापनासँग जोडिएको सेवा ८६ जनालाई सेवा दिई सञ्चालन गरियो।
- समुदायमा महिला समूह, किशोरी समूह, बाल क्लब, युवा र सामुदायिक सहयोग समूहले समस्या पहिचान, रेफरल, विद्यालय निरन्तरता, स्थानीय योजना र अधिकार दाबीमा सक्रिय भूमिका रहेको।

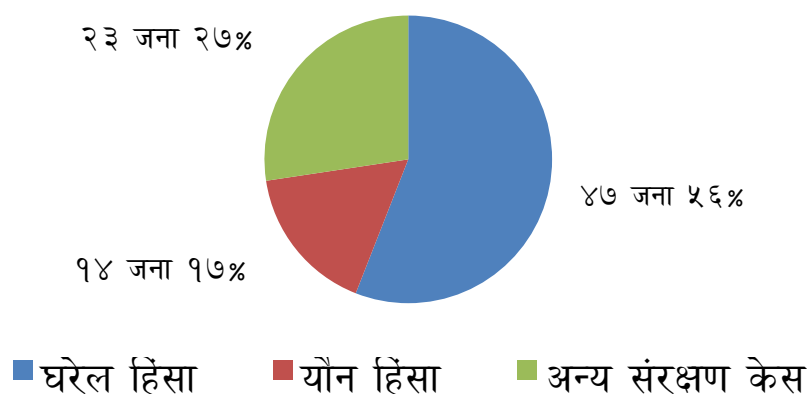
- बालविवाह रोकथामलाई शिक्षा, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार, अभिभावक संवाद, किशोरी नेतृत्व, डिजिटल सुरक्षा र जीवनोपयोगी सीपसँग जोडियो ।
- अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीका लागि ८ जिल्लाका ३४ स्थानीय तहमा लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्य, स्थानीय प्रतिक्रिया समूह, जिल्ला सञ्जाल र सेवा पहुँचसम्बन्धी समन्वय विस्तार भयो ।
- युवा शान्ति स्वयंसेवक र शान्ति दूतलाई मनोसामाजिक, सामाजिक सद्भाव, सुशासन र स्थानीय सवालमा समुदाय परिचालन गरियो ।
- तथ्याङ्क गुणस्तर, सहभागिता र अद्वितीय लाभान्वित छुट्याउने अभ्यास, नियमित समीक्षा र परिणाममूलक दस्तावेजीकरणलाई संस्थागत सिकाइका रूपमा स्पष्ट गरियो ।

५. महिला सुरक्षा आवास र लैङ्गिक हिंसा प्रतिकार्यमा हामी

महिला सुरक्षा आवास मुक्ति नेपालको सबैभन्दा विशिष्ट र संवेदनशील कार्यक्षेत्रमध्ये एक हो । हिंसा प्रभावित महिला तथा आश्रित बालबालिकाका लागि सुरक्षित बास मात्र उपलब्ध गराउनु यसको उद्देश्य होइन; तत्काल सुरक्षा, गोपनीयता, मनोसामाजिक स्थिरता, स्वास्थ्य उपचार, कानुनी प्रक्रिया, परिवार/समुदायसँग सुरक्षित पुनर्स्थापना र आवश्यक सामाजिक/आर्थिक सहयोगलाई जोड्नु यसको मूल दृष्टिकोण हो ।

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को महिला सुरक्षा आवास प्रगति प्रतिवेदनले कुल ९६ जना सेवा उपयोगकर्ताले सेवा लिएको उल्लेख गर्दछ । प्रतिवेदनको विस्तृत विवरणमा ७४ नयाँ सेवाग्राही, १० जना पुनः/दोहोरिएका सेवाग्राही र १२ जना आश्रित बालबालिका गरी ९६ जना पुगेको देखाइएको छ । हिंसाको प्रकृतिअनुसार ८४ वर्गीकृत केसमध्ये ४७ घरेलु हिंसा, १४ यौन हिंसा र २३ अन्य संरक्षणसम्बन्धी केस रहेका छन् । घरेलु हिंसाभित्र कुटपिट, गालीगलौज, मानसिक तनाव, स्रोत-साधनबाट वञ्चितीकरण, बहुविवाह, बालविवाह र लैङ्गिक हिंसाका उपप्रकार समेटिएका छन् । यौन हिंसामा जबर्जस्ती करणी, सामूहिक जबर्जस्ती करणी, यौन दुर्व्यवहार, यौन शोषण र मानव बेचबिखन/शरीर बेचबिखनसम्बन्धी केस समेटिएका छन् । अन्य संरक्षण केसमा प्रलोभन, आत्महत्याको प्रयास, बालप्रेम विवाह, अन्तरजातीय प्रेम विवाह र अलपत्र अवस्थाका केस समावेश छन् ।

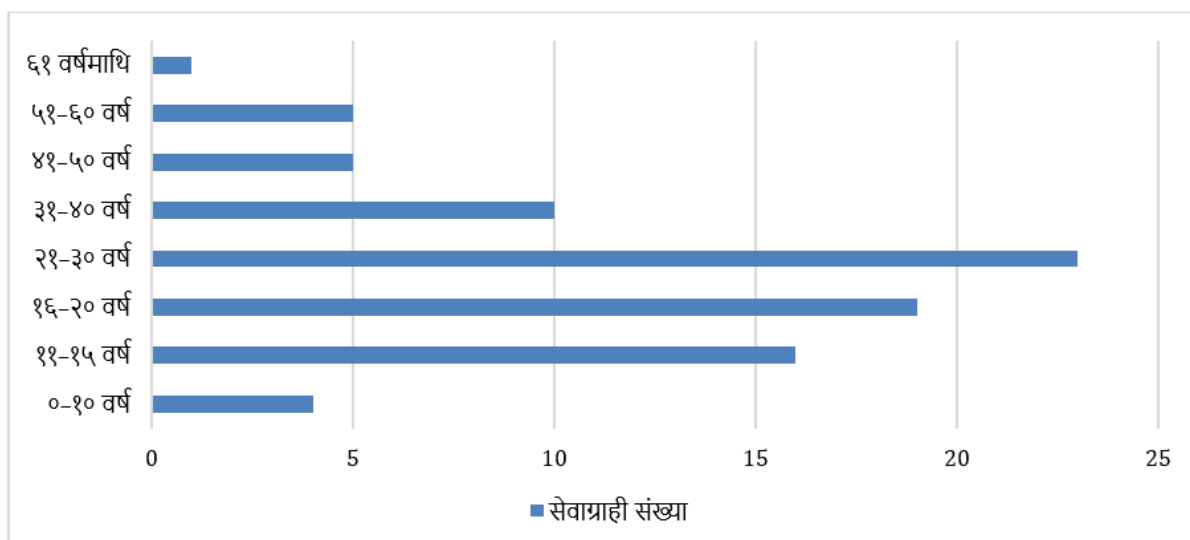
महिला सुरक्षा आवास: हिंसाका प्रकार (८४ वर्गीकृत केस)

पाईचार्ट १: महिला सुरक्षा आवासमा अभिलेखित हिंसाका प्रकार

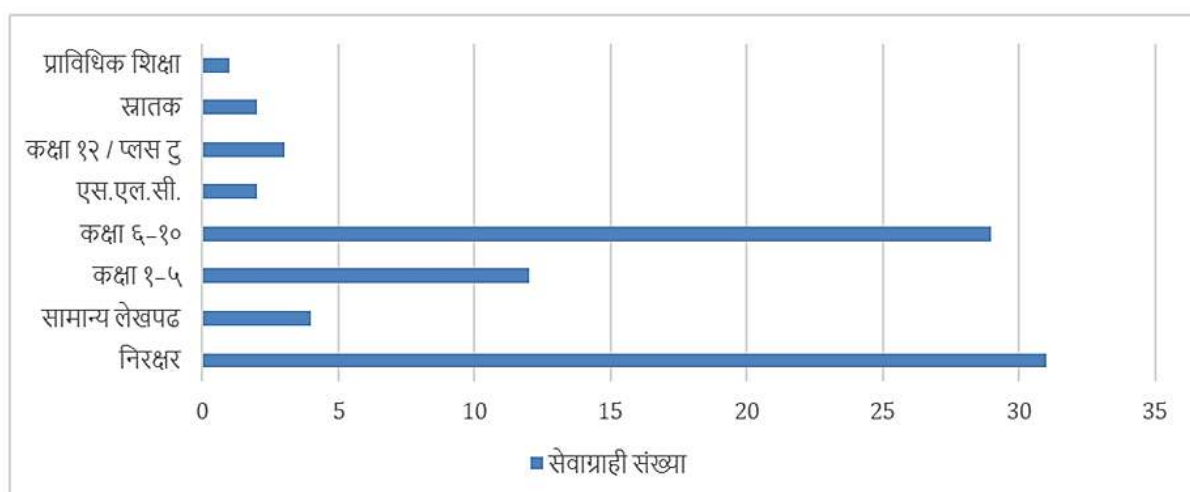
५.१ सेवाग्राहीको उमेरगत अवस्था

उमेरगत विवरणले महिला सुरक्षा आवासमा आउने सेवाग्राही किशोरावस्थादेखि प्रौढ उमेरसम्म फैलिएको देखाउँछ। सेवाग्राहीहरू ०-१० वर्षका ४ जना, ११-१५ वर्षका १६ जना, १६-२० वर्षका १९ जना, २१-३० वर्षका २३ जना, ३१-४० वर्षका १० जना, ४१-५० वर्षका ५ जना, ५१-६० वर्षका ५ जना र ६१ वर्षमाथिका १ जना रहेका छन्। यसरी २१-३० वर्ष समूह सबैभन्दा ठूलो छ भने १६-२० वर्ष समूह पनि उल्लेखनीय छ। यी दुई उमेर समूहको उच्च उपस्थितिले किशोरी तथा युवा महिलामा बाल/प्रेम विवाह, यौन हिंसा, दाम्पत्य हिंसा, आर्थिक निर्भरता र पारिवारिक दबावजस्ता जोखिमको गम्भीरता संकेत गर्छ।

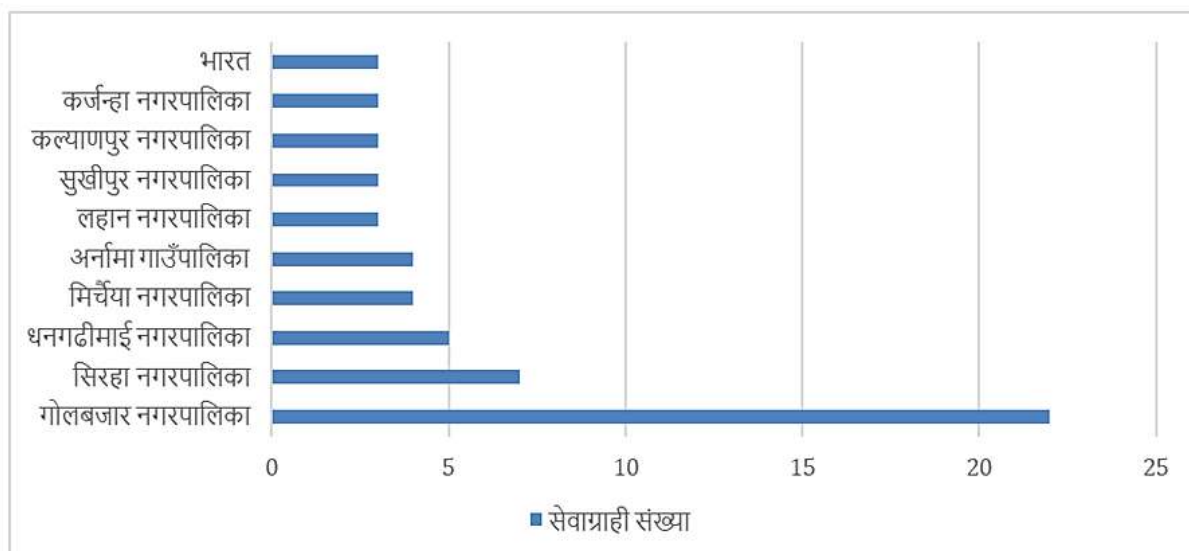
५.२ शैक्षिक अवस्था र संरक्षणको सम्बन्ध

शैक्षिक अवस्थाको विवरणले सेवा लिन आएका महिलामध्ये ३१ जना निरक्षर, ४ जना सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने, १२ जना कक्षा १-५ सम्म, २९ जना कक्षा ६-१० सम्म, २ जना एस.एल.सी. स्तर, ३ जना कक्षा १२/प्लस टु, २ जना स्नातक र १ जना प्राविधिक शिक्षा पृष्ठभूमिका रहेको देखाउँछ। कक्षा ६-१० सम्म अध्ययन गरेका सेवाग्राहीको संख्या धेरै हुनु र निरक्षर महिलाको संख्या पनि उच्च रहनुले शिक्षा, आर्थिक स्वावलम्बन, विवाहको उमेर, कानुनी जानकारी र सेवामा पहुँचबीच गहिरो सम्बन्ध रहेको संकेत गर्छ। त्यसैले सुरक्षा आवासको सहयोगलाई केवल संकट व्यवस्थापनमा सीमित नगरी शिक्षा पुनःजोड, कानुनी साक्षरता, जीवनोपयोगी सीप र आयआर्जनसँग जोड्नु आवश्यक छ।

५.३ भौगोलिक पहुँच

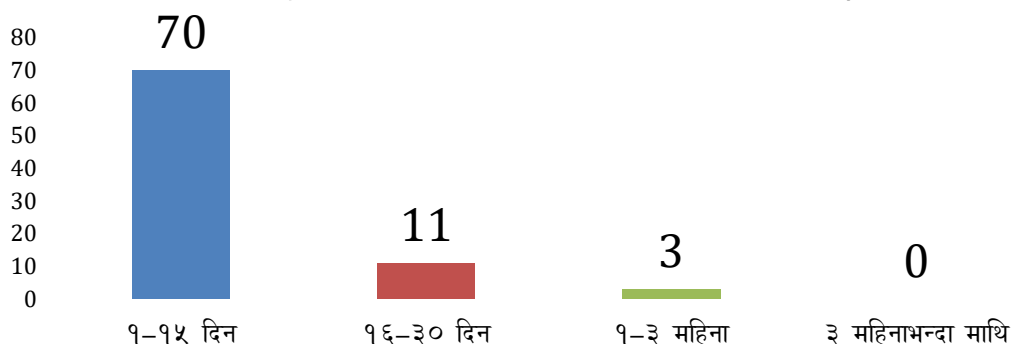
महिला सुरक्षा आवासले गोलबजार नगरपालिकाभित्रका मात्र होइन, सिरहा जिल्लाका विभिन्न नगरपालिका तथा गाउँपालिका, अन्य जिल्ला र भारतबाट आएका सेवाग्राहीलाई समेत सेवा दिएको छ। स्रोत प्रतिवेदनमा गोलबजारबाट २२ जना, सिरहा नगरपालिकाबाट ७ जना, धनगढीमाईबाट ५ जना, मिर्चैयाबाट ४ जना, अर्नामाबाट ४ जना, लहान, सुखीपुर, कल्याणपुर र कर्जन्हाबाट ३-३ जना तथा अन्य स्थानीय तहबाट पनि सेवाग्राही आएको उल्लेख छ। त्यस्तै सप्तरी, धनुषा, सिन्धुली, नेपालगञ्ज, सुनसरी, झापा, मोरङ र सोलुखुम्बुका सेवाग्राही तथा भारतबाट ३ जना आएका थिए।

५.४ सुरक्षा आवासमा बसाइ अवधि

वर्गीकृत ८४ केसको बसाइ अवधिअनुसार ७० जनाले १ देखि १५ दिनसम्म, ११ जनाले १६ देखि ३० दिनसम्म र ३ जनाले १ देखि ३ महिनासम्म सुरक्षा आवास सेवा लिएका छन्; ३ महिनाभन्दा बढी बसेको केस छैन। अधिकांश सेवाग्राही छोटो अवधिमा बस्नुको अर्थ सेवा सरल वा समस्या सामान्य थियो भन्ने होइन। धेरै केसमा छोटो समयमा जोखिम मूल्याङ्कन, मनोसामाजिक परामर्श, प्रहरी वा अदालतसँग समन्वय, स्वास्थ्य उपचार, कानुनी परामर्श, परिवार/समुदायसँग संवाद र सुरक्षित पुनर्स्थापना वा अर्को संस्थामा प्रेषणजस्ता काम गर्नुपरेको छ।

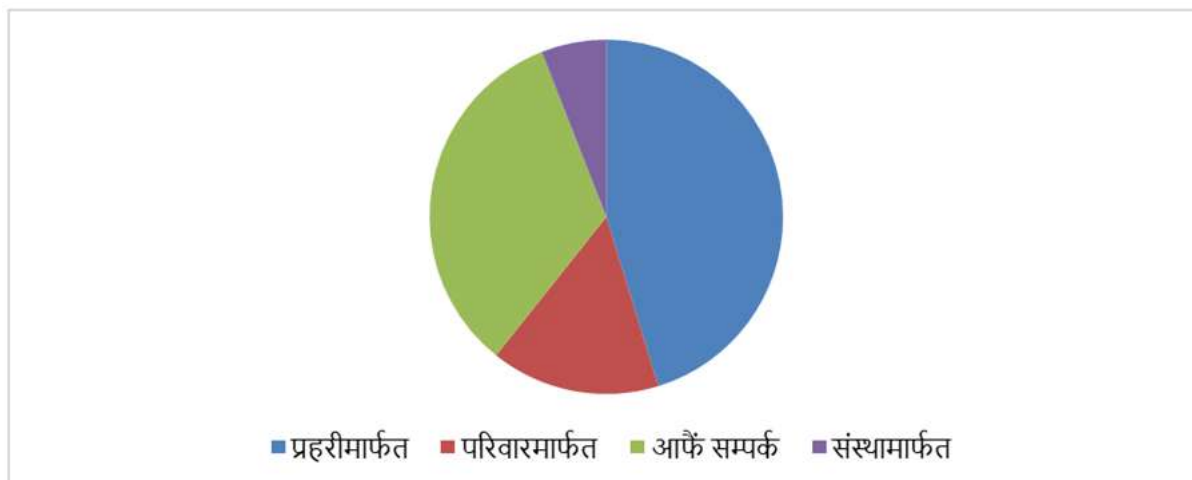
महिला सुरक्षा आवास: बसाइ अवधि (८४ वर्गीकृत केस)

५.५ रेफरल स्रोत र सेवामा प्रवेश

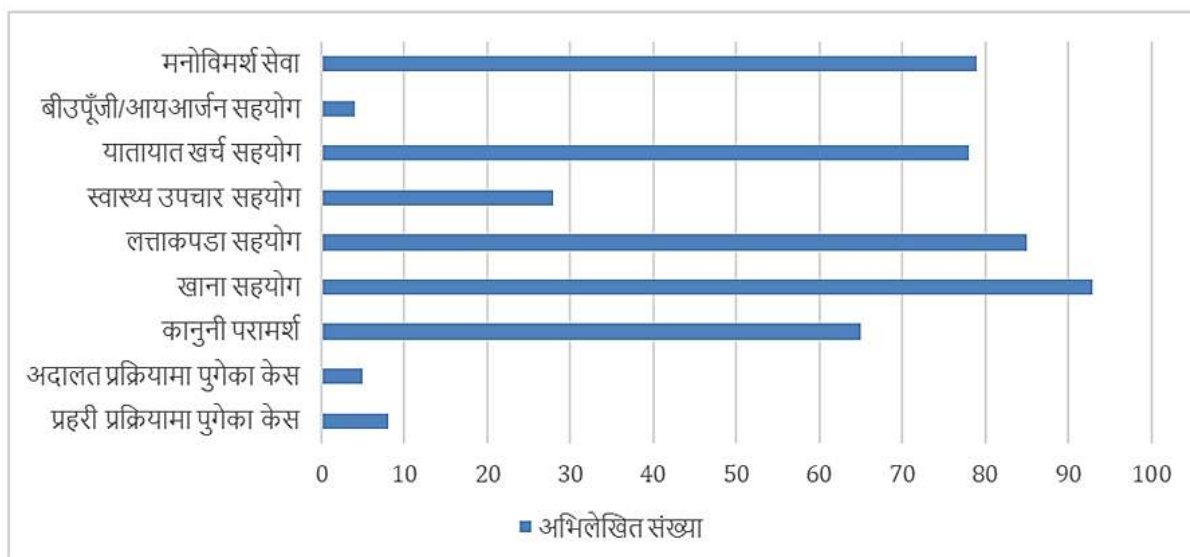
सेवाग्राही सुरक्षा आवासमा प्रहरी, परिवार, आफैं वा अन्य संस्थामार्फत आएका छन्। विस्तृत वर्गीकरणमा प्रहरीमार्फत ३८ जना, परिवारमार्फत १३ जना, आफैं सम्पर्क गरी २८ जना र संस्थामार्फत ५ जना आएका छन्। यस वर्गीकरणले मुख्यतया

के बुझाउछ भने: पहिलो, प्रहरी महिला सुरक्षा आवासको प्रमुख औपचारिक रेफरल साझेदार हो; दोस्रो, २८ जना सेवाग्राही आफैं सेवा खोज्दै आउनु संस्थाप्रतिको समुदाय विश्वास र महिला स्वयंले सहयोग खोज्ने प्रवृत्तिको महत्वपूर्ण संकेत हो।

५.६ कानुनी, स्वास्थ्य, मनोसामाजिक र आधारभूत सहयोग

सुरक्षा आवासले प्रदान गरेको सेवा बहुआयामिक रहेको छ। कुल केस मध्ये ८ जना केस प्रहरी प्रक्रियामा, ५ जना अदालत प्रक्रियामा पुगेका छन् र ६५ जनाले कानुनी परामर्श पाएका छन्। आधारभूत तथा अन्य सहयोगमा ९३ जनालाई खाना, ८५ जनालाई लत्ताकपडा, २८ जनालाई स्वास्थ्य उपचार सहयोग, ७८ जनालाई यातायात खर्च, ४ जनालाई बीउपूँजी/आयआर्जन सहयोग र ७९ जनालाई मनोविमर्श सेवा उपलब्ध गराइएको उल्लेख छ। यस तथ्यले सुरक्षा आवासलाई केवल बास दिने संरचना नभई न्याय, स्वास्थ्य, मनोसामाजिक पुनर्स्थापना र दैनिक जीवनका आधारभूत आवश्यकताको एकीकृत सेवा केन्द्रका रूपमा देखाउँछ।

५.७ मनोविमर्श सेवा र निरन्तर फलोप

मनोविमर्श सुरक्षा आवास सेवाको केन्द्रीय पक्ष हो। सुरक्षा आवासमा रहेका ७९ जनाले कम्तीमा पहिलो मनोविमर्श सत्र प्राप्त गरेका छन्; ४७ जनाले दोस्रो, १९ जनाले तेस्रो, १३ जनाले चौथो र ३ जनाले पाँचौँ सत्रसम्म सेवा लिएका छन्। कार्यालय वा कार्यालयबाहिर सेवा लिएका ५४ जनामध्ये १७ जनाले दोस्रो सत्रसमेत प्राप्त गरेको छ। बहुसत्रीय मनोविमर्शले हिंसाबाट उत्पन्न डर, आत्मदोष, निराशा, निर्णय गर्न नसक्ने अवस्था र भविष्यप्रतिको

समुदायका महिलाहरूको लागि मनोसामाजिक परामर्श सत्र संचालन गर्दै गरेको

अनिश्चिततालाई क्रमशः सम्बोधन गर्न मद्दत गर्छ। यसले प्रभावित महिलाको आवाज सुन्ने, उनीकै इच्छा र विकल्पलाई सम्मान गर्ने तथा सुरक्षित निर्णयका लागि आत्मबल बढाउने प्रभावित-केन्द्रित अभ्यासलाई संस्थागत गरेको छ।

५.८ पुनर्स्थापना, जिम्मा हस्तान्तरण र दीर्घकालीन प्रेषण

वर्गीकृत केसको फलोपमा ६५ जनालाई परिवारसँग पुनर्स्थापना गरिएको, १४ जनालाई प्रहरीको जिम्मा बुझाइएको र ५ जनालाई अर्को संस्थामा प्रेषण गरिएको विवरण छ। दीर्घकालीन आवश्यकता भएका केसमा काठमाडौँस्थित अपेरो संस्थामा १ जनालाई क्षमता अभिवृद्धि तथा सीपका लागि, अन्तर्दृष्टि नेपालमा १ जनालाई पठनपाठन र सीपका लागि, इटहरीस्थित मायाघर नेपालमा २ जनालाई दीर्घकालीन सुरक्षित आवास तथा मानसिक स्वास्थ्य जाँचका लागि, र अग्निसैर कृष्णसवरणस्थित महिला सुरक्षा आवासमा १ जनालाई न्याय तथा सुरक्षित आवास सहयोगका लागि प्रेषण गरिएको थियो। यसबाट पुनर्स्थापना “घर फर्काउने” प्रक्रियामात्र नभई प्रभावित व्यक्तिको सुरक्षा, शिक्षा, मानसिक स्वास्थ्य, सीप र भविष्यको विकल्पका आधारमा निर्णय गरिने प्रक्रिया भएको स्पष्ट हुन्छ।

५.९ घटना अध्ययन: “रीता”को न्याय खोज्ने संघर्ष

(गोपनीयताका लागि नाम परिवर्तन गरिएको छ।)

“रीता”को जीवन बाहिरबाट हेर्दा सामान्य परिवारकी एक विवाहित महिलाको जस्तै थियो। तर घरभित्र उनले लामो समयसम्म गालीगलौज, कुटपिट, मानसिक यातना, दाइजो नल्याएको आरोप र चरित्रमाथिको लाञ्छना सहनुपन्थो। छोरी जन्माएकी उनलाई दोस्रो गर्भमा छोरा नै जन्माउनुपर्ने दबाव दिइयो। परिवारबाट बारम्बार अपमान र हिंसा सहँदै जाँदा एक दिन उनले त्यो घर छोड्ने निर्णय गरिन्। आफ्नो र छोरीको जीवन चलाउन उनले सानो चटपटे पसल सुरु गरिन्। तर घरबाट टाढा बसेपछि पनि उनको पीडा समाप्त भएन। श्रीमानले उनीमाथि पैसा लिएर अरू पुरुषसँग भागेको आरोप लगाए र ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए।

डर र असुरक्षाका बीच रीता मुक्ति नेपालको महिला सुरक्षा आवासमा आइन्। सुरक्षित स्थान, मनोविमर्श र परामर्श पाएपछि उनी बिस्तारै आफ्नो कुरा स्पष्ट रूपमा राख्न सक्ने भइन्। उनले आफू असुरक्षित रहेको र श्रीमानसँग बस्न नचाहेको कुरा बताइन्। तर न्याय खोज्ने क्रममा उनले अर्को कठिन अनुभव सामना गर्नुपन्थो। औपचारिक छलफलमा उनको इच्छा सुन्नुभन्दा श्रीमानसँग “मिलेर बस्न” दबाव दिइयो। सम्पत्ति फिर्ता गर्न भनियो, उनको निर्णयमाथि प्रश्न उठाइयो र उनलाई नै दोषी जस्तो व्यवहार गरियो। न्याय खोज्न पुगेकी महिला फेरि दबाव र अपमानको सिकार बनिन्। उनी २४ घण्टासम्म थुनामा समेत बस्नुपर्‍यो।

रीताको कथा एउटा गम्भीर प्रश्न उठाउँछ ‘हिसाबाट जोगिएर न्याय खोज्न पुगेकी महिलाले न्यायको ढोकामै फेरि पीडा किन भोग्नुपर्छ? उनको अनुभवले न्यायिक तथा सुरक्षा निकायमा प्रभावित—केन्द्रित सोच, महिलाको स्वतन्त्र निर्णय, सूचित सहमति, गरिमा र गोपनीयताको सम्मान अत्यन्त आवश्यक रहेको देखाउँछ। मुक्ति नेपालका लागि यो घटना केवल एउटा केस होइन; न्याय प्रणालीभित्र समेत द्वितीयक पीडन रोक्न निरन्तर पैरवी गर्नुपर्ने महत्वपूर्ण सिकाइ हो।

५.१० सफलताको कथा: “सुमिना”को अँध्यारोबाट नयाँ भविष्यतर्फको यात्रा

(गोपनीयताका लागि नाम परिवर्तन गरिएको छ।)

“सुमिना” सानैदेखि कठिनाइबीच हुर्किएकी किशोरी हुन्। परिवारको कमजोर आर्थिक अवस्थाका कारण उनको पढाइ नियमित हुन सकेको थिएन। जीवन सामान्य रूपमा अघि बढिरहेको बेला छिमेकका एक पुरुषबाट उनी यौन हिंसाको सिकार भइन्। त्यस घटनाले उनको बाल्यकाल, आत्मविश्वास र भविष्यप्रतिको भरोसा एकैचोटि भत्काइदियो। न्याय खोज्न परिवारसँग प्रहरी कार्यालय पुगे पनि सुरुवाती समयमा उनको आवाजले अपेक्षित सुनुवाइ पाएन। यही कठिन समयमा उनको भेट मुक्ति नेपालको महिला सुरक्षा आवासका कर्मचारीसँग भयो।

उनको पीडा सुनेपछि मुक्ति नेपालले मुद्दा दर्तामा सहजीकरण गर्‍यो र उनलाई सुरक्षित आवासमा राखियो। मनोविमर्शमार्फत उनको डर, तनाव र असुरक्षालाई क्रमशः कम गर्ने प्रयास गरियो। तर जीवनले फेरि अर्को परीक्षा लियो। केही समयमै उनकी बहिनी र आमाको मृत्यु भयो। बुबा र सानो भाइ भारततर्फ बस्न थाले। परिवारको सहारा कमजोर भएपछि उनको सुरक्षा र भविष्यको प्रश्न अझ गम्भीर बन्यो।

मुक्ति नेपालले उनलाई दीर्घकालीन संरक्षण, पढाइ र सीपका लागि काठमाडौँस्थित साझेदार संस्थामा प्रेषण गर्‍यो। लामो समयपछि उनी पुनः विद्यालयमा भर्ना भइन्। उनले कक्षा ३ बाट पढाइ सुरु गरिन् र अहिले कक्षा ४ मा अध्ययन गर्दै गर्मेन्टसम्बन्धी सीप पनि सिकिरहेकी छन्।

पछि नागरिकता नहुँदा पढाइ र सीप सिकाइमा अर्को अवरोध आयो। आवश्यक कागजातसमेत नभएकाले प्रक्रिया सजिलो थिएन। सुमिना फेरि मुक्ति नेपालको ढोका ढकढक्याउन आइन्। जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँग निरन्तर समन्वय र पहलपछि उनको नागरिकता बन्यो। नागरिकता हातमा लिएको त्यो क्षण उनका लागि केवल एउटा कागज प्राप्त गर्नु थिएन—त्यो शिक्षा, सीप, पहिचान र भविष्यको ढोका खुलेको क्षण थियो।

आज सुमिना सुरक्षित वातावरणमा पढिरहेकी छन्, सीप सिकिरहेकी छन् र आफ्नो जीवन फेरि निर्माण गर्दैछिन्। एक समय हिंसा, डर र अनिश्चितताले घेरिएकी उनी अहिले आशा, शिक्षा र आत्मनिर्भरताको बाटोमा अघि बढिरहेकी छन्। उनको यात्राले देखाउँछ—सुरक्षित आवासले केवल ज्यान जोगाउँदैन; सही साथ पाए जीवनको दिशा नै बदलिन सक्छ।

५.११ सेवा प्रक्रिया र सहयोगको शृङ्खला

1. जोखिम वा हिंसाको प्रारम्भिक जानकारी, सुरक्षा मूल्याङ्कन र गोपनीय केस दर्ता।
2. आवश्यकताअनुसार महिला सुरक्षा आवासमा तत्काल सुरक्षित बसोबास र आधारभूत सामग्री।
3. मनोसामाजिक परामर्श, भावनात्मक प्राथमिक सहायता र नियमित केस फलोअप।
4. स्वास्थ्य परीक्षण वा उपचारका लागि सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्था वा एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्रसँग समन्वय।
5. प्रहरी, कानुनी सेवा, न्यायिक संरचना वा महिला मानव अधिकार रक्षकमार्फत कानुनी तथा न्यायिक सहयोग।
6. परिवार वा समुदायमा सुरक्षित पुनर्स्थापना सम्भव भए जोखिम विश्लेषणपछि परिवारसँग संवाद र पुनर्स्थापना।
7. आर्थिक निर्भरता वा जीविकोपार्जन आवश्यकता भएका केसमा उपलब्ध स्रोतअनुसार सीप, सामग्री, सामाजिक सुरक्षा वा सेवासँग जोड्ने।

५.१२ मुख्य उपलब्धि

- हिंसा प्रभावित महिला र आश्रित बालबालिकालाई संकटको समयमा सुरक्षित स्थान र बहुक्षेत्रीय सहयोग उपलब्ध भयो ।
- प्रहरी, स्वास्थ्य, कानुनी तथा समुदाय संरचनाबीच रेफरल सम्बन्ध कायम रह्यो ।
- मनोसामाजिक परामर्श र केस फलोअपले केवल घटना समाधान होइन, भावनात्मक पुनर्स्थापनालाई पनि केन्द्रमा ल्यायो ।
- घरेलु हिंसा, यौन हिंसा र सामाजिक बहिष्करणका केसको वर्गीकरणले आगामी रोकथाम कार्यक्रमका लागि प्रमाण उपलब्ध गरायो ।
- महिला सुरक्षा आवासलाई मुक्ति नेपालको महिला हिंसा उन्मूलन अभियानको व्यवहारिक संरक्षण आधारका रूपमा बलियो बनाइयो ।

६. महिला लक्षित कार्यक्रमहरू

महिला लक्षित ९० गतिविधिमा २,४९४ जना सहभागी भएका छन् । मुख्य विषय महिला अधिकार, घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसा रोकथाम, सुशासन, मनोसामाजिक स्वास्थ्य, समूह परिचालन, नेतृत्व, आर्थिक क्षमता, कानुनी सचेतना र सेवामा पहुँच थियो । नियमित महिला समूह बैठकले महिलालाई आफ्ना अनुभव र समस्या सुरक्षित रूपमा व्यक्त गर्ने स्थानीय स्थान उपलब्ध गरायो ।

६.१ महिलाहरूका लागि सुशासनसम्बन्धी अभिमुखीकरण शृङ्खला

गोलबजार नगरपालिका वडा नं. १ अन्तर्गत बैरबन, सुडी धर्मशाला, स्वास्थ्य चौकी क्षेत्र, ठकुरी टोल लगायतका समुदाय तथा वडा नं. ५ को दनुवारी टोलमा आयोजना गरिएको कार्यक्रममा मुख्यतः समुदायका महिला, किशोरी, केही पुरुष सदस्य, स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा स्थानीय सेवा प्रयोगकर्तालाई सहभागी गराइएको थियो । । मुख्य प्राथमिकता निर्णय प्रक्रियामा कम पहुँच भएका महिला तथा समुदायस्तरमा अधिकार र सेवा सम्बन्धी जानकारी आवश्यक भएका समूहलाई दिइएको थियो ।

सुशासन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमका सहभागीहरू

महिलामा सुशासनका आधारभूत सिद्धान्त, नागरिक अधिकार तथा कर्तव्य, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, सार्वजनिक सेवा, स्थानीय तहको भूमिका र स्थानीय योजना/निर्णय प्रक्रियामा सहभागिताबारे व्यवहारिक ज्ञान बढाउनु यसको मुख्य उद्देश्य रहेको थियो । महिलाले सेवा लिन, प्रश्न गर्न, गुनासो राख्न, योजना माग गर्न र सार्वजनिक निकायलाई उत्तरदायी बनाउन सक्ने नागरिक

अधिकारबारे स्पष्टता विकास गर्नु पनि कार्यक्रमको महत्वपूर्ण पक्ष थियो । यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो ।

कार्यक्रम सहभागीमूलक ढंगले सञ्चालन गरियो । सहजीकरणमा स्थानीय उदाहरण प्रयोग गरी “सुशासन भनेको के हो?”, “वडाबाट कुन-कुन सेवा पाइन्छ?”, “सेवा नपाए कसरी प्रश्न गर्ने?”, “पारदर्शिता र जवाफदेहिता किन आवश्यक छन्?” जस्ता प्रश्नबाट छलफल सुरु गरिएको थियो । सहभागी महिलाले आफ्नै अनुभव (सामाजिक सुरक्षा, स्वास्थ्य, शिक्षा, हिंसा, सेवा ढिलाइ, सूचना अभाव, स्थानीय योजना) साझा गरे । त्यसपछि सेवा खोज्ने प्रक्रिया, नागरिकको भूमिका, स्थानीय निकायसँग संवाद गर्ने तरिका र सामूहिक रूपमा प्राथमिकता उठाउने अभ्यासबारे प्रश्नोत्तर गरिएको थियो ।

सहभागी महिलाले आफ्नो समुदायमा देखिएका समस्या, सेवा पहुँच, सामाजिक सुरक्षा, हिंसा, विद्यालय, स्वास्थ्य वा पूर्वाधारलाई केवल व्यक्तिगत समस्या भनेर नहेरी स्थानीय शासनसँग सम्बन्धित सार्वजनिक सवालका रूपमा बुझ्न थाले । कार्यक्रमको

उपलब्धि ज्ञान वृद्धिमा मात्र नभई महिलाले बडा र नगरपालिका तहमा प्रश्न राख्ने, सेवा खोज्ने र सामूहिक रूपमा माग उठाउने आत्मविश्वास बढ्नुमा देखियो ।

६.२ मनोसामाजिक विषयमा अभिमुखीकरण

मनोसामाजिक समस्या के हो, तनावका कारण र लक्षण कसरी चिन्ने, मानसिक स्वास्थ्यसम्बन्धी गलत धारणा कसरी कम गर्ने, समयमै सहयोग खोज्नु किन आवश्यक छ र परिवार/समुदायले प्रभावित व्यक्तिलाई कसरी सहयोग गर्न सक्छ भन्ने बुझाई विकास गर्न र हिंसा वा बालविवाह जस्ता सामाजिक घटनाले शारीरिक सुरक्षासँगै मन, भावना र सम्बन्धमा पार्ने प्रभाव बुझाउनु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको थियो । यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो ।

मनोसामाजिक परामर्श सत्र संचालन गर्दै मनोविमर्शकर्ता

सहजीकरणमा स्थानीय र दैनिक जीवनका उदाहरण प्रयोग गरियो । बालविवाह, दाइजो, धम्कीपूर्ण व्यवहार, घरेलु हिंसा, गरिबी, प्राकृतिक प्रकोप, आगलागी, बेरोजगारी वा पारिवारिक तनावले सोचाइ, भावना, शरीर, व्यवहार र सम्बन्धमा पार्ने असरबारे सरल भाषामा छलफल भयो । शरीर काँप्ने, मुटुको चाल बढ्ने, चिडचिडापन, रुन मन लाग्ने, एकलै बस्ने, निराश हुने, सामाजिक सम्पर्क घटाउने वा आत्महत्यासम्बन्धी संकेत देखिन सक्ने विषयमा चेतना दिइयो । सहभागीलाई अनुभव साझा गर्न, प्रश्न सोध्न र गोपनीयतासहित सहयोग कहाँबाट लिन सकिन्छ भन्ने जानकारी दिन सहभागितामूलक विधि अपनाइएको थियो ।

६.३ महिला समूहका नियमित बैठक

महिलाले आफ्ना अनुभव, समस्या र अधिकारका सवाल सुरक्षित रूपमा राख्न सक्ने नियमित स्थान निर्माण गर्नु, हिंसा, दाइजो, आर्थिक निर्भरता, सामाजिक सुरक्षा, स्वास्थ्य, शिक्षा, स्थानीय योजना र सेवा पहुँचका समस्या प्रारम्भिक चरणमै पहिचान गर्नु, आवश्यक केसलाई रेफरल गर्नु; र महिला नेतृत्व तथा सामूहिक आवाज बढाउनु उद्देश्य यस कार्यक्रमको रहेको थियो । यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो ।

नियमितताका कारण महिला समूह एकपटकको सचेतना कार्यक्रममा सहभागी हुने समूहभन्दा अगाडि बढेर स्थानीय समस्या पहिचान र सहयोग संरचनाका रूपमा सक्रिय हुन थाले । महिलाले हिंसाका संकेत चिन्न, प्रभावित व्यक्तिलाई सुरक्षित रूपमा सुन्न, आवश्यक परे प्रहरी, स्वास्थ्य, कानुनी, मनोसामाजिक वा महिला सुरक्षा आवास सेवामा जोड्न तथा वडा/नगरपालिकासँग सामूहिक माग उठाउन थाले । सार्वजनिक रूपमा बोल्ने आत्मविश्वास, स्थानीय सवालमा सहभागिता र महिला नेतृत्वको दृश्यता बढेको देखियो ।

महिला समूहका नियमित बैठक मुक्ति नेपालको समुदायस्तरीय कामको निरन्तर आधार हुन् । यस्ता बैठकमा महिला सदस्यले घरपरिवार, समुदाय, सेवा पहुँच, हिंसा, आर्थिक समस्या, बालविवाह, दाइजो, सामाजिक सुरक्षा र स्थानीय योजनासम्बन्धी अनुभव खुला रूपमा साझा गर्न सक्छन् । नियमितताका कारण समूहले घटना भएपछि मात्र प्रतिक्रिया दिने होइन, जोखिम पहिल्यै पहिचान गर्ने, आवश्यक परामर्श दिने र सम्बन्धित निकायमा रेफर गर्ने स्थानीय संरचनाको भूमिका लिन थालेको छ ।

७. किशोरी, किशोर, बालबालिका र विद्यालय लक्षित कार्यक्रम

बालबालिका तथा किशोरी लक्षित ४५ गतिविधिमा १,७८७ सहभागी भएका छन्। यी कार्यक्रमले बालविवाह रोकथामलाई विद्यालय निरन्तरता, बाल अधिकार, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार, डिजिटल सुरक्षा, नेतृत्व र समुदायको उत्तरदायित्वसँग जोडेको छ।

७.१ विद्यालयस्तरीय प्रारम्भिक अभिमुखीकरण

यो कार्यक्रम श्री जनता माध्यमिक विद्यालय, धर्मपुर, वडा नं. १० र श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय, जमदह, वडा नं. ३, गोलबजार नगरपालिकामा संचालन हुनुको उद्देश्य बालविवाह रोकथामलाई विद्यालय निरन्तरता, विद्यार्थीको सुरक्षा र विद्यालयको प्रारम्भिक जोखिम पहिचान भूमिकासँग जोड्नु; अनुपस्थित हुने, विद्यालय छोड्ने वा विवाहको दबाबमा रहेका विद्यार्थीलाई समयमै चिन्ने; परिवारसँग संवाद र आवश्यक सहयोगका लागि विद्यालयलाई सक्रिय साझेदार बनाउनु थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

विद्यालयमा बालविवाह सम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्दै

विद्यालयस्तरीय अभिमुखीकरणले बालविवाहलाई केवल परिवार वा समुदायको परम्परागत अभ्यासको विषय नभई शिक्षा निरन्तरता, बाल संरक्षण र किशोरीको भविष्यसँग जोडेर प्रस्तुत गर्यो। जन्ता माध्यमिक विद्यालय, धर्मपुर र सरस्वती माध्यमिक विद्यालय, जमदहमा भएको अभिमुखीकरणमा विद्यार्थी, शिक्षक, बाल क्लब तथा विद्यालय व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित व्यक्तिले अनुपस्थित हुने, विद्यालय छोड्ने वा विवाहको जोखिममा रहेका विद्यार्थी कसरी समयमै पहिचान गर्ने भन्ने विषयमा छलफल गरे।

७.२ विद्यालयमा बाल क्लब गठन/पुनर्गठन तथा बाल अधिकार अभिमुखीकरण

गोलबजार नगरपालिका अन्तर्गत १० विद्यालयमा बाल क्लब गठन वा पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण सञ्चालन भएको छ। श्री माध्यमिक विद्यालय गुरुधाम, श्री जनता आधारभूत विद्यालय लालपुर टोडके लगायतका १० विद्यालयमा कार्यक्रम रहेको थियो। कार्यक्रममा मुख्यतः विद्यालयका बालबालिका, किशोरकिशोरी, बाल क्लबका वर्तमान/नयाँ पदाधिकारी, शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासनलाई सहभागी गराइएको थियो।

बाल अधिकारका चार स्तम्भ-बाँच्न पाउने, संरक्षण, विकास र सहभागिता-बारे बुझाइ विकास गर्नु; बाल क्लबको उद्देश्य, संरचना, पदाधिकारीको काम/कर्तव्य, बैठक सञ्चालन र वार्षिक कार्ययोजना बनाउने सीप सिकाउनु; बालबालिकालाई विद्यालयभित्र आफ्नो आवाज र नेतृत्व प्रयोग गर्न सक्षम बनाउनु उद्देश्य रहेको थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

बालक्लब सदस्यहरुलाई अभिमुखीकरण गर्दै

पहिले विद्यालय प्रशासन र शिक्षकसँग समन्वय गरी बाल क्लबको अवस्था बुझियो। निष्क्रिय, पदाधिकारी परिवर्तन भइसकेका वा गठन आवश्यक विद्यालयमा सदस्य चयन/पुनर्गठन गरियो। त्यसपछि अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव लगायत पदाधिकारीको भूमिका, बैठक सूचना, निर्णय लेखन, कार्ययोजना, विद्यालय प्रशासनसँग संवाद र सबै सदस्यको समान सहभागिताबारे

अभिमुखीकरण गरियो। बालविवाह, दाइजो, बालश्रम, लागूपदार्थ दुरुपयोग, लैङ्गिक हिंसा, सामाजिक सञ्जाल दुरुपयोग, सरसफाइ, वातावरण र विद्यालय सुरक्षाका विषयमा बाल क्लबले आफैं गतिविधि गर्न सक्ने अभ्यास गराइयो।

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	सञ्चालन गरिएको मुख्य गतिविधि
१	श्री माध्यमिक विद्यालय	गोलबजार न. पा. २, गुरुधाम	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
२	श्री जनता आधारभूत विद्यालय	गोलबजार न. पा. २, लालपुर	बाल क्लब गठन तथा अभिमुखीकरण
३	श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय	गोलबजार न. पा. ३, जम्दह	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
४	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय प्राविधिक	गोलबजार न. पा. ४, गोलबजार	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
५	श्री जनहित आधारभूत विद्यालय	गोलबजार न. पा. ६, डोहटिया	बाल क्लब गठन तथा अभिमुखीकरण
६	जनता नमुना माध्यमिक विद्यालय	गोलबजार न. पा. ८, चन्द्रलालपुर	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
७	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	गोलबजार न. पा. ९, चन्द्रोदयपुर डण्डा	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
८	श्री जनता आधारभूत विद्यालय	गोलबजार न. पा. १०, धर्मपुर	बाल क्लब गठन तथा अभिमुखीकरण
९	श्री माध्यमिक विद्यालय बल्कवा	गोलबजार न. पा. ११, बल्कवा	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय बेतौना	गोलबजार न. पा. १२, बेतौना	बाल क्लब पुनर्गठन तथा अभिमुखीकरण

बाल क्लबले बालविवाह, दाइजो, बालश्रम, लागूपदार्थ दुरुपयोग, सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग, विद्यालय हिंसा, भेदभाव, सरसफाइ र वातावरण संरक्षण जस्ता विषयमा आफ्नै नेतृत्वमा गतिविधि गर्न सक्ने अपेक्षा गरिएको छ। यसले बालबालिकालाई कार्यक्रमका श्रोता मात्र होइन, विद्यालय परिवर्तनका सहनिर्णयकर्ता र सचेतना अभियन्ताका रूपमा विकसित गर्ने आधार तयार गरेको छ।

७.३ समुदायस्तरीय बालविवाह रोकथाम प्रारम्भिक बैठक

आठ समुदायमा छुट्टाछुट्टै प्रारम्भिक बैठक सञ्चालन गरिएको यस कार्यक्रमको मुख्य कार्यस्थल निपनिया/सडक टोल, मुखिया टोल, तेतरिया/पीपल टोल, धर्मपुर/स्कूल टोल, काशीपुर, तत्मतोली, असनपुर र निपनिया वडा नं. ४ लगायत गोलबजार नगरपालिका अन्तर्गतका आठ लक्षित समुदाय रहेको थियो। कार्यक्रममा मुख्यतः अभिभावक, महिला, किशोरी, किशोर, समुदाय प्रतिनिधि, स्थानीय अगुवा र बालविवाह/विद्यालय छोड्ने जोखिमसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित परिवारलाई सहभागी गराइएको थियो।

समुदायसँग छलफल बैठक

परियोजनाको परिचय दिनु मात्र नभई बालविवाहका स्थानीय कारण, यसको शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा र भविष्यमा पर्ने असर, कानुनी उमेर र परिवार/समुदायको जिम्मेवारीबारे साझा बुझाइ बनाउनु; नियमित सामुदायिक सहयोग समूह गठनका लागि सामाजिक आधार तयार गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

७.४ सामुदायिक सहयोग समूह गठन र अभिमुखीकरण

गोलबजार नगरपालिका वडा नं. ३, ४, १० र १३ का आठ समुदाय निपनिया, पीपल टोल, तेतरिया, असनपुर, निपनिया, तत्मतोली, काशीपुर, धर्मपुर र डाँडा मुखिया टोल लगायतमा ८ वटा समूह निर्माण गरिएको छ। सामुदायिक समूह निर्माण गर्नुको मूल अभिप्राय समुदायमै जोखिम पहिचान, सुरक्षित छलफल, शिक्षा तथा संरक्षण रेफरल, स्थानीय योजना माग, सीप आवश्यकता पहिचान र मुक्ति नेपालसँग नियमित सम्पर्क गर्न सक्ने स्थानीय संरचना निर्माण गर्नु उद्देश्य रहेको थियो। एकपटकको सचेतना कार्यक्रमलाई निरन्तर फलोअपमा रूपान्तरण गर्नु समूह गठनको मूल रणनीति थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

समूह गठन संगै अभिमुखीकरण प्रदान गर्दै

समूह गठनमा सदस्य परिचय, समूहको उद्देश्य, विश्वास र गोपनीयता, बैठक सञ्चालन, समस्या पहिचान, आवश्यक व्यक्तिलाई सेवा/शैक्षिक सहयोगमा जोड्ने तरिका, स्थानीय योजना र तालिम माग संकलनबारे अभिमुखीकरण गरियो। गठनपछि मासिक बैठकमार्फत बालविवाह, विद्यालय अनुपस्थिति, आर्थिक कठिनाइ, स्थानीय सेवा, स्वास्थ्य, सीप तालिम र समुदायका अन्य प्राथमिकता पुनरावलोकन गरियो। प्रतिनिधि र मुक्ति नेपालबीच छुट्टै मासिक समन्वय बैठक राखेर समूहबाट आएका सवाल परियोजना व्यवस्थापन र स्थानीय निकायसम्म पुर्याइयो।

७.५ यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकार अभिमुखीकरण

शरीरमाथिको स्वनिर्णय अधिकार, किशोरावस्था, महिनावारी, सरसफाइ, सुरक्षित मातृत्व, परिवार नियोजन, लैङ्गिक समानता, लैङ्गिक हिंसा, सेवा खोज्ने व्यवहार र बालविवाह/छिटो गर्भधारणको स्वास्थ्य असरबारे व्यवहारिक ज्ञान दिनु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको थियो। यो कार्यक्रम गोलबजार न.पा. को ३ वटा वडामा संचालन भएको थियो। संवेदनशील विषयमा प्रश्न राख्न सुरक्षित स्थान निर्माण गर्नु पनि त्यत्तिकै महत्वपूर्ण थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकार सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रममा सहभागीहरू

सहभागीले आफ्नो शरीर र स्वास्थ्यसम्बन्धी जिज्ञासा खुलेर राख्न पाए, सेवा खोज्न लाज वा डर कम गर्नुपर्ने कुरा बुझे र बालविवाहसँग छिटो गर्भधारण, स्वास्थ्य जोखिम तथा विद्यालय छोड्ने अवस्थाको सम्बन्ध बुझ्ने अवसर पाए।

७.६ जिल्ला बाल भेला तथा जिल्ला बाल सञ्जाल गठन

जिल्ला समन्वय समिति सभाहल, सिरहामा मुख्यतः विभिन्न स्थानीय तह/विद्यालयका बाल क्लब प्रतिनिधि, किशोरकिशोरी, बाल अधिकार सरोकारवाला र सहयोगी संस्थाका प्रतिनिधिलाई सहभागी गराइएको कार्यक्रमको मूल अभिप्राय बाल अधिकार, बाल संरक्षण, बालविवाह, दाइजो, बाल हिंसा र बालश्रम जस्ता सवालमा जिल्लास्तरीय साझा आवाज निर्माण गर्नु; बालबालिकाको नेतृत्व क्षमता विकास गर्नु; र स्थानीय तह/जिल्ला निकायसँग समन्वय गर्न सक्ने प्रतिनिधिमूलक बाल सञ्जाल गठन गर्नु रहेको थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

जिल्ला बालक्लब संजालका नवनिर्वाचित पदाधिकारीहरू

कार्यक्रममा बाल अधिकार र हानिकारक सामाजिक अभ्यासबारे छलफल, बालबालिकाका साझा सवाल पहिचान, स्थानीय अनुभव आदानप्रदान र सञ्जालको आवश्यकता/भूमिकाबारे अभिमुखीकरण गरियो। प्रतिनिधित्व र सक्रियताको आधारमा जिल्लास्तरीय बाल सञ्जाल गठन प्रक्रिया अघि बढाइयो। सञ्जालले बालमैत्री वातावरण, विद्यालय निरन्तरता,

बालविवाह/दाइजो/बालश्रमविरुद्ध अभियान र सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्ने भूमिका लिनुपर्ने समझदारी बनाइयो।

कार्यक्रमबाट ७० सहभागीको सहभागितामा १७ सदस्यीय जिल्लास्तरीय बाल सञ्जाल गठन भएको छ। यसले विद्यालय वा पालिका सीमाभन्दा बाहिर बालबालिकाको साझा जिल्ला आवाज निर्माण गर्ने संरचना दियो। बालबालिकाले आफ्ना सवाल आफैं प्रस्तुत गर्ने, संयुक्त अभियान गर्ने र सरोकारवालासँग समन्वय गर्ने संस्थागत आधार प्राप्त गरे। बालबालिकाको सहभागिता कार्यक्रममात्रमा सीमित नराखी सञ्जाल, योजना, अनुगमन र सार्वजनिक आवाजमा रूपान्तरण गर्दा बाल अधिकारको अर्थपूर्ण सहभागिता सम्भव हुन्छ। सञ्जाललाई सक्रिय राख्न नियमित बैठक, नेतृत्व हस्तान्तरण र कार्ययोजना आवश्यक हुनेछ।

७.७ नगरस्तरीय बालिका सम्मेलन र मागपत्र

५० जना किशोरी, किशोर, नगरस्तरीय किशोरी सञ्जाल, विभिन्न किशोरी समूह, बाल क्लब, युवा प्रतिनिधि तथा स्थानीय सरकार/सरोकारवालाको उपस्थितिमा भएको नगरस्तरीय बालिका सम्मेलन बाट तयार पारिएको मागपत्र १६६ युवा/किशोरी/बाल क्लब प्रतिनिधि सहितको सहभागितामा गोलबजार नगरपालिका प्रमुख र उपप्रमुखलाई हस्तान्तरण गरीएको थियो।

यसको मूल अभिप्राय किशोरीका वास्तविक समस्या र प्राथमिकता आफैले पहिचान गर्ने, नेतृत्व र सार्वजनिक बोलाइ विकास गर्ने, शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा, बालविवाह, दाइजो, मानसिक स्वास्थ्य, डिजिटल सुरक्षा र अवसरका सवालमा

स्थानीय सरकारसँग प्रत्यक्ष संवाद गर्ने तथा किशोरीमैत्री नीति/योजना/बजेटका माग अघि सार्नु उद्देश्य रहेको थियो। यस उद्देश्यलाई सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

दोस्रो नगरस्तरीय बालिका सम्मेलनमा जि.सं.स., सिरहाको अध्यक्षज्यूले पानसमा बत्ती बालेर उद्घाटन गर्नुहुदै

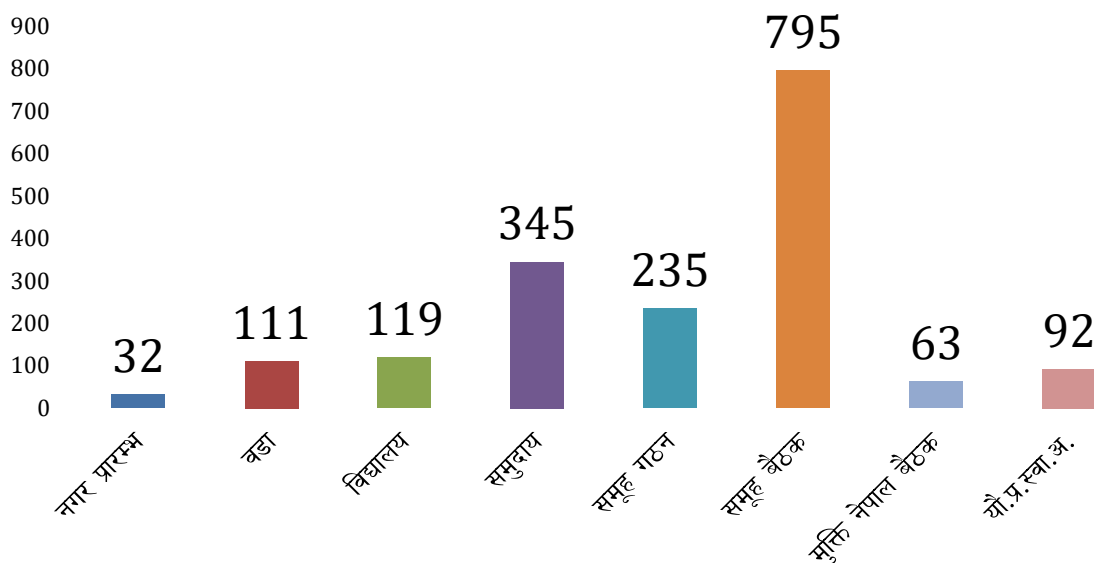

दोस्रो नगरस्तरीय बालिका सम्मेलनबाट आएका मागपत्र संजालका अध्यक्ष द्वारा न.पा. प्रमुख र उपप्रमुख ज्यूलाई हस्तान्तरण गर्दै

सकारात्मक प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ। किशोरीको आत्मविश्वास, नेतृत्व, सार्वजनिक बोलाइ र स्थानीय निर्णय प्रक्रियासँगको सम्बन्ध बलियो भयो।

सम्मेलनमा समूहगत छलफल, अनुभव आदानप्रदान, सवाल प्राथमिकता, प्यानल संवाद, भूमिका र जिम्मेवारीबारे प्रश्नोत्तर तथा कार्ययोजना निर्माण गरियो। किशोरीले शिक्षा निरन्तरता, छात्रवृत्ति, स्वास्थ्य सेवा, सुरक्षा, गोपनीय उजुरी/सहयोग, नेतृत्व अवसर, बालविवाह र दाइजो रोकथामजस्ता विषयलाई १० बुँदे मागमा रूपान्तरण गरे। पछि नगरस्तरीय किशोरी सञ्जालको अगुवाइमा मागपत्र नगर प्रमुख/उपप्रमुखसमक्ष बुझाइयो र किशोरीले स्वयं मागको औचित्य प्रस्तुत गरे। स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिले मागपत्र ग्रहण गरी अध्ययन/सम्बोधनका लागि

बालविवाह रोकथाम तथा किशोरी सशक्तीकरण: सहभागिता

चार्ट ४: बालविवाह रोकथाम तथा किशोरी सशक्तीकरण अन्तर्गत प्रमुख गतिविधिमा सहभागिता

द. समुदाय तथा सीमान्तकृत समुदाय लक्षित कार्यक्रम

समुदाय लक्षित ४१ गतिविधिमा २,१४८ सहभागि भएका छन्। समुदाय कार्यक्रमले महिला र किशोरीको समस्या व्यक्तिगत वा “घरभित्रको” विषय मात्र नभई सामाजिक मान्यता, सार्वजनिक सेवा, विद्यालय, स्थानीय सरकार, जातीय/लैङ्गिक शक्ति सम्बन्ध र सामुदायिक शान्तिसँग जोडिएको सवालका रूपमा उठायो।

द.१ बालविवाह र दाइजो रोकथाममा समुदाय अगुवा संवाद

गोलबजार नगरपालिका अन्तर्गत विभिन्न वडा र समुदायमा नियमित संचालन गरिएको यो कार्यक्रममा स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, जातीय/धार्मिक अगुवा, समाजसेवी, महिला समूह, अभिभावक, पुरुष अगुवा, युवा, नागरिक समाज र समुदायका प्रभावशाली व्यक्तिलाई सहभागी गराइएको थियो जसको उद्देश्य बालविवाह र दाइजो रोकथामलाई किशोरी वा परिवारको मात्र जिम्मेवारी नभई

समुदायसंग संवाद गर्नुहुदै मुक्ति नेपालका अध्यक्ष

समुदायको साझा सामाजिक दायित्व बनाउनु; विवाहको कानुनी उमेर, शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक दबाव, सामाजिक प्रतिष्ठा र लैङ्गिक मान्यताबीचको सम्बन्ध स्पष्ट गर्नु; र अगुवालाई सार्वजनिक रूपमा हानिकारक अभ्यासविरुद्ध बोल्न प्रेरित गर्नु रहेको थियो। अगुवाले जोखिमका घटना देख्दा मौन नबस्ने, परिवारसँग संवाद गर्ने, किशोरीको शिक्षा समर्थन गर्ने र सार्वजनिक कार्यक्रममा बालविवाह तथा दाइजोविरुद्ध सन्देश दिने भूमिका स्पष्ट रूपमा बुझ्ने अवसर पाए।

८.२ डिजिटल सुरक्षा र सामाजिक सञ्जाल दुरुपयोगसम्बन्धी समुदाय अन्तरक्रिया

प्रविधीको सही प्रयोग र लैंगिक हिंसा रोकथाममा किशोरीहरूको भुमिका विषयक अभिमूखिकरण कार्यक्रम

धर्मपुर, असनपुर, दुर्गापुर, भैजी टोल, चोहरवा र बलडरा लगायतका ठाउँमा संचालन भएको कार्यक्रमहरूमा मुख्यतः किशोरकिशोरी, अभिभावक, परिवारका सदस्य, समुदायका महिला/पुरुष तथा डिजिटल प्रविधि र सामाजिक सञ्जाल प्रयोगसँग प्रत्यक्ष जोडिएका स्थानीय समूहलाई सहभागी गराइएको थियो जसको मूल अभिप्राय सामाजिक सञ्जाल र मोबाइलको सुरक्षित, जिम्मेवार र सम्मानजनक प्रयोगबारे ज्ञान बढाउनु; गोपनीयता, पासवर्ड, व्यक्तिगत फोटो/सूचना, अनलाइन मित्रता, सहमति, धम्की, ब्ल्याकमेल, बदनाम गर्ने सामग्री र डिजिटल लैङ्गिक हिंसाको जोखिम बुझाउनु; र हिंसा भएमा सहयोग खोज्ने बाटो स्पष्ट गर्नु थियो। जसलाई

सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो। सत्रमा “कुन सूचना अनलाइन राख्ने/नराख्ने?”, “पासवर्ड किन गोप्य राख्ने?”, “नचिनेको व्यक्तिको अनुरोध स्वीकार गर्दा के जोखिम हुन्छ?”, “कुन व्यवहार मजाक होइन हिंसा हो?” जस्ता व्यवहारिक प्रश्न प्रयोग गरियो। किशोरकिशोरी र अभिभावकबीच विश्वासमा आधारित संवाद, पीडितलाई दोष नदिने व्यवहार, स्क्रिनसट/प्रमाण जोगाउने, शिक्षक/अभिभावक/प्रहरी वा विश्वासिलो संस्थासँग सहयोग माग्ने विषयमा उदाहरणसहित छलफल भयो।

सामाजिक सञ्जालको प्रयोग किशोरकिशोरी र परिवारका लागि नयाँ अवसरसँगै नयाँ जोखिम पनि बनेको छ। अनलाइन मित्रता, व्यक्तिगत फोटो वा सूचना साझा गर्ने, पासवर्ड सुरक्षा, नचिनेका व्यक्तिको सम्पर्क, धम्की, ब्ल्याकमेल, अपमानजनक सामग्री र अनलाइन लैङ्गिक हिंसा जस्ता विषयलाई समुदाय छलफलमा ल्याइयो। किशोरकिशोरीलाई आफू वा साथी जोखिममा परेमा अभिभावक, शिक्षक, प्रहरी वा विश्वासिलो सेवामा सम्पर्क गर्न प्रोत्साहित गरियो।

८.३ विश्व बालश्रमविरुद्ध दिवस अन्तरक्रिया

बालश्रमको अवस्था, कारण र असरबारे सचेतना बढाउनु; बालश्रमलाई गरिबी वा पारिवारिक आवश्यकता भन्दै सामान्यीकरण नगरी शिक्षा र बाल अधिकारको उल्लङ्घनसँग जोडेर बुझाउनु; विद्यालय छोड्ने जोखिममा रहेका बालबालिका पहिचान र संरक्षणमा सरोकारवालाको जिम्मेवारी स्पष्ट गर्नु उद्देश्य रहेको यस कार्यक्रममा सहभागीको दैनिक अनुभव, अधिकार, सेवा पहुँच र स्थानीय जिम्मेवारीसँग जोडेर बुझाउने प्रयास गरिएको थियो।

बालश्रमका कारण, काममा संलग्न बालबालिकाको शिक्षा र

स्वास्थ्यमा पर्ने असर, बाल अधिकार, परिवार/विद्यालय/स्थानीय सरकारको भूमिका तथा जोखिममा रहेका बालबालिकालाई विद्यालय र सेवासँग जोड्ने विषयमा अन्तरक्रिया गरि सहभागीलाई स्थानीय उदाहरण राख्, समस्या किन हुन्छ भन्ने कारण पहिचान गर्न र सम्भावित समाधानमाथि छलफल गर्न प्रोत्साहित गरियो। बालश्रम रोकथाममा जनचेतना मात्र होइन, परिवारको आर्थिक अवस्था, विद्यालय पहुँच र सामाजिक संरक्षणसँग सम्बन्धित उपाय आवश्यक हुन्छन्। त्यसैले पहिचान भएका बालबालिकालाई शिक्षा र परिवार सहयोगसँग जोड्ने फलोअप प्रणाली आवश्यक छ।

अन्तरक्रिया कार्यक्रममा आफ्नो भनाई राख्दै सरोकारवाला प्रतिनिधि

९. सरोकारवाला, सेवा प्रदायक र स्थानीय सरकारसँगका कार्यक्रम

सरोकारवाला लक्षित ६२ गतिविधिमा ९२९ सहभागि भएका छन्। मुक्ति नेपालको दृष्टिकोणमा हिंसा रोकथाम, बालविवाह अन्त्य, अपाङ्गता समावेशी सेवा र शान्ति निर्माण एक संस्थाले मात्र गर्न सक्ने काम होइन। त्यसैले स्थानीय सरकार, प्रहरी, विद्यालय, स्वास्थ्य सेवा, न्यायिक संरचना, सञ्चारकर्मी र नागरिक समाजको भूमिका स्पष्ट गर्ने तथा रेफरल/समन्वयलाई व्यवहारिक बनाउने कामलाई उच्च प्राथमिकता दिइयो।

९.१ वडास्तरीय प्रारम्भिक समन्वय बैठक

वडासँगको प्रारम्भिक बैठक सहजीकरण गर्दै

वडास्तरीय प्रारम्भिक समन्वय बैठकको सबैभन्दा महत्वपूर्ण उपलब्धि बालविवाह रोकथाम कार्यक्रमलाई समुदायमा बाह्य परियोजनाका रूपमा नभई स्थानीय सरकारको सहकार्यमा सञ्चालन हुने साझा अभियानका रूपमा स्थापित गर्न सक्नु थियो। बैठकमार्फत बालविवाह, विद्यालय छोड्ने अवस्था, दाइजो, गरिवी र लैङ्गिक मान्यताबीचको सम्बन्धलाई स्थानीय सन्दर्भमा छलफल

गरियो। यसले वडा प्रतिनिधि, समुदाय अगुवा र अन्य सरोकारवालाबीच कार्यक्रमको उद्देश्य, लक्षित समुदाय तथा अपेक्षित भूमिकाबारे समान बुझाइ विकास गर्‍यो।

बैठकपछि वडा कार्यालयलाई समुदाय परिचालन, जोखिममा रहेका किशोरी तथा परिवार पहिचान, सम्भावित लाभग्राहीको प्रमाणीकरण र स्थानीय समन्वयको प्रारम्भिक केन्द्रका रूपमा जोड्न सकियो। कार्यक्रम सुरु हुनुअघि नै वडा तहमा स्वामित्व र जिम्मेवारी स्पष्ट भएकाले पछिल्ला समुदायस्तरीय गतिविधि सञ्चालन, अभिभावकसँग संवाद, विद्यालय तथा समुदायसँग समन्वय र आवश्यक सेवामा रेफरल गर्ने प्रक्रिया सहज बन्ने आधार तयार भयो।

समग्रमा, यस गतिविधिले स्थानीय सरकार र समुदायबीच बालविवाह रोकथामसम्बन्धी सहकार्यको आधार निर्माण गर्‍यो। वडास्तरीय संरचनालाई सुरुदेखि नै कार्यक्रममा जोडिनुले बालविवाहलाई केवल सामाजिक समस्या नभई शिक्षा, सुरक्षा, अधिकार र स्थानीय विकाससँग जोडिएको साझा उत्तरदायित्वका रूपमा बुझ्ने वातावरण सिर्जना गर्‍यो र यो कार्यक्रम गोलबजार नगरपालिकाको १३ वटै वडामा संचालन गरिएको थियो।

१.२ शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति अन्तरक्रिया

शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँगको अन्तरक्रियाले विद्यालयलाई बालविवाह रोकथाम र किशोरीको शिक्षा निरन्तरताको सक्रिय साझेदारका रूपमा स्थापित गर्नु प्रमुख उपलब्धि रह्यो। १४ विद्यालयका ३० जना शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति प्रतिनिधिले विद्यालयमा अनुपस्थित हुने, अचानक पढाइ छोड्ने, विवाहको दबाबमा रहेका वा आर्थिक समस्याका कारण विद्यालय छोड्न सक्ने विद्यार्थीको प्रारम्भिक संकेत कसरी पहिचान गर्ने भन्ने विषयमा विस्तृत छलफल गरे।

शिक्षक तथा वि.व्य.स. सँग छलफल गर्दै शिक्षा शाखा प्रमुख

कार्यक्रमपछि विद्यालयको भूमिका केवल शिक्षणमा सीमित नभई बाल संरक्षण, जोखिम पहिचान र परिवारसँग समयमै संवाद गर्ने जिम्मेवारीसँग जोडियो। शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति प्रतिनिधिले बाल क्लब सक्रिय बनाउने, जोखिममा रहेका विद्यार्थीको नियमित उपस्थिति अनुगमन गर्ने, अभिभावकसँग छलफल गर्ने र आवश्यकताअनुसार वडा, नगरपालिका वा मुक्ति नेपालसँग सहयोग तथा रेफरलका लागि समन्वय गर्ने विषयमा साझा समझदारी विकास गरे।

१.३ किशोरीहरूको शैक्षिक पहुँचमा सहयोग

आर्थिक अभावका कारण स्टेशनरी सामग्री, विद्यालय पोसाक तथा झोला खरिद गर्न नसक्ने परिवारका किशोरीहरूको पहिचान गरी वार्षिक रूपमा जम्मा ५२ जना किशोरीहरूलाई स्टेशनरी सामग्री, विद्यालय पोसाक र झोला वितरण गरी उनीहरूको शिक्षामा सहयोग पुऱ्याइएको छ। यस सहयोगले किशोरीहरूलाई नियमित रूपमा विद्यालय जान तथा अध्ययनलाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन गरेको छ।

त्यसैगरी, लैङ्गिक विभेद तथा आर्थिक अभावका कारण विद्यालय छाडेका ४ जना किशोरीहरूलाई नजिकको विद्यालयमा पुनः भर्ना गराई शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याइएको छ। साथै, एसईई परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि आर्थिक अभाव तथा बालविवाहको जोखिमका कारण उच्च शिक्षा हासिल गर्नबाट वञ्चित हुन सक्ने अवस्थाका ४ जना किशोरीहरूको कक्षा ११ मा भर्ना गराई उनीहरूको थप शिक्षालाई निरन्तरता दिन सहयोग गरिएको छ। यस पहलले किशोरीहरूको शैक्षिक पहुँच विस्तार गर्न, विद्यालय छाड्ने दर न्यूनीकरण गर्न तथा बालविवाहको जोखिम कम गर्दै उनीहरूको उज्ज्वल भविष्य निर्माणमा योगदान पुऱ्याएको छ।

किशोरीहरूको नियमित शिक्षामा सहयोग

९.४ सञ्चारकर्मीसँग समन्वय तथा सहकार्य बैठक

सञ्चारकर्मीसँगको समन्वय बैठकले लैङ्गिक हिंसा, बालविवाह र सामाजिक न्यायका सवाललाई जिम्मेवार, तथ्यमा आधारित र पीडितमैत्री ढंगले सार्वजनिक गर्ने विषयमा साझा समझदारी विकास गर्न पावन मिथिला, गोलबजारमा आयोजित बैठकमा १४ जना सहभागीले संवेदनशील घटनाको समाचार सम्प्रेषण गर्दा पीडितको पहिचान, गोपनीयता, गरिमा र सुरक्षालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने विषयमा विस्तृत छलफल गरे।

सञ्चारकर्मीहरू सँगको समन्वय बैठकमा विचार राख्दै एक पत्रकार

बैठकपछि मुक्ति नेपाल र स्थानीय सञ्चारकर्मीबीच नियमित सूचना आदानप्रदान र अभियान सहकार्यको आधार थप बलियो भयो। समुदायमा भएका सकारात्मक परिवर्तन, महिला तथा किशोरीको नेतृत्व, बालविवाह रोकथामका प्रयास र स्थानीय सरोकारवालाको जिम्मेवारीलाई सञ्चारमाध्यममार्फत प्रभावकारी रूपमा उठाउने समझदारी विकसित भयो। यसले अधिकारसम्बन्धी सवाललाई सनसनीखेज समाचारभन्दा

सामाजिक परिवर्तन र सार्वजनिक उत्तरदायित्वको विषयका रूपमा प्रस्तुत गर्ने वातावरण तयार गःयो। यस कार्यक्रमले सञ्चार क्षेत्रलाई मुक्ति नेपालको जनचेतना तथा पैरवी अभियानको महत्वपूर्ण साझेदारका रूपमा थप सक्रिय बनायो। विशेषगरी संवेदनशील केसमा गोपनीयता कायम राख्दै हिंसा, बालविवाह र सामाजिक विभेदका संरचनात्मक कारणबारे सार्वजनिक बहस विस्तार गर्ने सम्भावना बढ्यो।

९.५ स्थानीय सरकारसँग वार्षिक समीक्षा तथा प्रगति प्रस्तुति

स्थानीय सरकारसँग गरिएको वार्षिक समीक्षा तथा प्रगति प्रस्तुति कार्यक्रमले मुक्ति नेपालको कामलाई सार्वजनिक उत्तरदायित्व, स्थानीय स्वामित्व र संस्थागत सहकार्यसँग जोड्नु प्रमुख उपलब्धि रह्यो। कार्यक्रममा संस्थाको कार्यक्षेत्र, लक्षित समूह, महिला सुरक्षा आवास, बालविवाह रोकथाम, किशोरी सशक्तीकरण, समूह तथा सञ्जाल परिचालन, अभियान, सेवा र वर्षभरिका उपलब्धिबारे स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिसँग विस्तृत रूपमा जानकारी साझा गरियो। समग्रमा, वार्षिक समीक्षा कार्यक्रमले संस्थाको पारदर्शिता र उत्तरदायित्व बढाउनुका साथै स्थानीय सरकारसँगको सम्बन्धलाई कार्यगत सहकार्यतर्फ थप बलियो बनायो। आगामी वर्षका कार्यक्रमलाई स्थानीय योजना, सेवा प्रणाली र सरोकारवालाको साझा जिम्मेवारीसँग जोडेर अघि बढाउने आधार तयार हुनु यस गतिविधिको महत्वपूर्ण उपलब्धि रह्यो।

१०. सीप, नेतृत्व, वित्तीय साक्षरता र जीविकोपार्जन क्षमता

महिला तथा किशोरीको आर्थिक निर्भरता हिंसाको जोखिम, शिक्षा छोड्ने अवस्था र निर्णय शक्तिसँग जोडिने भएकाले मुक्ति नेपालले सीप, वित्तीय ज्ञान र नेतृत्व विकासलाई अधिकार कार्यसँग जोडेको छ। समुदायबाट माग भएका सीपको सूची, सीप तालिम, वित्तीय साक्षरता, स्थानीय योजना प्रक्रिया र नेतृत्व अभ्यासका कार्यक्रम समेटिएका छन्।

१०.१ मैनबत्ती, च्याऊ, अचार उत्पादन तथा चप्पल बनाउने सीपमूलक तालिम

महिला तथा किशोरीहरूको आर्थिक आत्मनिर्भरता, व्यवहारिक सीप र जीविकोपार्जनको सम्भावना बढाउने उद्देश्यले मैनबत्ती बनाउने, च्याऊ उत्पादन तथा चप्पल बनाउने सीपमूलक तालिमहरू सञ्चालन गरियो। समुदायस्तरका छलफल तथा महिला र किशोरीबाट व्यक्त आवश्यकता र रुचिलाई ध्यानमा राखी यस्ता तालिम छनोट गरिएको थियो। विशेषगरी आर्थिक अवसरबाट पछाडि परेका महिला तथा किशोरीलाई घर वा समुदायमै सानो लगानीबाट उत्पादनमूलक काम सुरु गर्न सक्ने सीप प्रदान गर्नु कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य रहेको थियो।

तालिम पश्चात सहभागीहरूले तयार गरेका चप्पलहरू प्रदर्शन गर्दै

तालिमका क्रममा सहभागीलाई सैद्धान्तिक जानकारीभन्दा बढी व्यवहारिक अभ्यासमा आधारित सिकाइ प्रदान गरिएको थियो। मैनबत्ती बनाउने तालिममा आवश्यक सामग्रीको पहिचान, मैन पगाल्ने, साँचो तयार गर्ने, बत्ती राख्ने, विभिन्न आकारका मैनबत्ती बनाउने तथा तयार वस्तुको गुणस्तर सुधार गर्ने अभ्यास गराइयो। च्याऊ उत्पादनसम्बन्धी तालिममा च्याऊका लागि उपयुक्त वातावरण, उत्पादन सामग्रीको तयारी, बीउ राख्ने, सरसफाइ, तापक्रम तथा आर्द्रता

च्याऊ उत्पादनको तयारी गर्दै समूह सदस्यहरू

व्यवस्थापन, रोग तथा संक्रमणबाट जोगाउने र उत्पादन संकलनसम्बन्धी व्यवहारिक ज्ञान प्रदान गरियो। त्यसैगरी चप्पल बनाउने तालिममा सामग्री पहिचान, नाप लिने, काट्ने, डिजाइन तयार गर्ने, जोड्ने, फिनिसिङ तथा प्रयोगयोग्य उत्पादन तयार गर्ने अभ्यास गराइएको थियो।

समग्रमा, मैनबत्ती, च्याऊ र चप्पल बनाउने तालिमले सीप विकासलाई महिला तथा किशोरीको सशक्तीकरण, आर्थिक आत्मनिर्भरता र बालविवाह तथा आर्थिक निर्भरताको जोखिम न्यूनीकरणसँग जोड्ने प्रयास गरेको छ। सहभागीले आफ्नै हातले उत्पादन तयार गर्न सक्ने अनुभव प्राप्त गर्नु, स्थानीय बजारमा उपलब्ध सम्भावना पहिचान गर्नु र भविष्यमा व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा आयआर्जनका गतिविधि सुरु गर्न सकिने विश्वास विकास हुनु यी तालिमका महत्वपूर्ण उपलब्धि हुन्। यस्ता सीपमूलक कार्यक्रमलाई आगामी दिनमा बजार सम्पर्क, उद्यमशीलता, वित्तीय साक्षरता र आवश्यक प्रारम्भिक सहयोगसँग जोड्न सके महिला तथा किशोरीको दीर्घकालीन आर्थिक सशक्तीकरण अझ प्रभावकारी बनेछ।

मैनबत्ती बनाउँदै सहभागीहरू

१०.२ यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार (SRHR) सम्बन्धी तालिम

गोलबजार नगरपालिका अन्तर्गतका किशोरीहरूलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारसम्बन्धी सही, उमेरानुकूल तथा व्यवहारिक जानकारी प्रदान गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालको आयोजनामा तीन पटक यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिएको थियो, जसमा जम्मा ८७ जना किशोरीहरूको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो। तालिममार्फत किशोरीहरूलाई किशोरावस्थामा हुने शारीरिक, मानसिक तथा भावनात्मक परिवर्तन, महिनावारी

स्वास्थ्य तथा सरसफाइ, महिनावारीसँग सम्बन्धित गलत धारणा, अन्धविश्वास तथा भ्रम, सुरक्षित तथा असुरक्षित यौन व्यवहार, यौनजन्य संक्रमणबाट बच्ने उपाय, यौन हिंसा, दुर्व्यवहार तथा अनलाइन हिंसाको पहिचान र आवश्यक सहयोग प्राप्त गर्ने प्रक्रियाबारे व्यवहारिक जानकारी प्रदान गरिएको थियो। कार्यक्रमले किशोरीहरूमा आफ्नो शरीर, स्वास्थ्य, सुरक्षा तथा यौन

यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार (SRHR) सम्बन्धी तालिम सहभागीहरू

तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारप्रति सचेतना अभिवृद्धि गर्नुका साथै जोखिमपूर्ण अवस्थाको पहिचान गर्न, हिंसा तथा दुर्व्यवहारविरुद्ध आवाज उठाउन, आवश्यक सहयोग खोज्न तथा आफ्नो स्वास्थ्य र अधिकारसम्बन्धी निर्णय आत्मविश्वासका साथ लिन सक्ने क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ।

१०.३ महिलाका लागि वित्तीय साक्षरता

आम्दानी- खर्च योजना, बचत, बैंकिङ सेवा, ऋण/व्याजको समझदारी र आर्थिक निर्णयमा महिलाको भूमिका बढाउनका निम्ति आयोजना गरिएको कार्यक्रम सञ्चालनका क्रममा बचतको महत्व, घरायसी बजेट, बैंक खाता/वित्तीय सेवा, जिम्मेवार ऋण र सानो व्यवसायको आधारभूत योजना सम्बन्धी अभ्यास गरियो। कार्यक्रमबाट प्राप्त प्रमुख उपलब्धिका रूपमा ६० महिलाले वित्तीय व्यवहार र परिवारको आर्थिक निर्णयमा आफ्नो भूमिका बारे स्पष्टता प्राप्त गरे। तालिम सहजीकरणमा बैंकिङ क्षेत्रको प्राविधिक सहयोग प्रयोग भयो।

सीप प्राप्त भए पनि बचत, आम्दानी-खर्च योजना, बैंकिङ सेवा र ऋणबारे आधारभूत समझदारी नहुँदा आर्थिक सशक्तीकरण टिकाउ नहुन सक्छ। त्यसैले वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई सीप र जीविकोपार्जनसँग जोडिएको पूरक क्षमता विकासका रूपमा सञ्चालन गरियो। ६० महिलाको सहभागितामा सञ्चालन गरिएको सत्रमा घरायसी बजेट, बचत, बैंक खाता, वित्तीय सेवा, व्याज तथा जिम्मेवार ऋण, सानो व्यवसायको योजना र परिवारको आर्थिक निर्णयमा महिलाको भूमिकाबारे छलफल भयो। तालिमले महिलालाई आर्थिक विषय 'घरका पुरुषको मात्र जिम्मेवारी' नभई आफूले बुझ्न र निर्णय गर्नुपर्ने अधिकार तथा व्यवहारिक आवश्यकता हो भन्ने आत्मविश्वास दिएको देखियो।

११. जनचेतनामूलक अभियान र त्यसको प्रभाव

मुक्ति नेपालको स्थापना इतिहास नै महिलामाथि हुने हिंसाविरुद्धको सार्वजनिक अभियानसँग जोडिएको छ। यस वर्षका अभियानले सडक र्याली, कोणसभा, विद्यालय/समुदाय संवाद, अधिकार दिवस, बालविवाह र दाइजोविरुद्ध अभियान, डिजिटल सुरक्षा, बालश्रम, महिला अधिकार, मानव अधिकार र अपाङ्गता अधिकारलाई समेटेका छन्। अभियानको उद्देश्य केवल सन्देश फैलाउनु नभई मौनता तोड्नु, समुदाय अगुवा र राज्य निकायको ध्यान तान्नु, पीडितमैत्री व्यवहारको माग गर्नु र स्थानीय संरचनालाई जिम्मेवार बनाउनु थियो।

११.१ लैङ्गिक हिंसाविरुद्ध १६ दिने अभियान

महिला तथा किशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका हिंसा, विभेद र अन्यायविरुद्ध समुदायमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने तथा हिंसामुक्त समाज निर्माणका लागि सामूहिक प्रतिबद्धता विकास गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालले लैङ्गिक हिंसाविरुद्ध १६ दिने अभियानको अवसरमा विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्‍यो। अभियानअन्तर्गत स्थानीय सरकार, प्रहरी, महिला मानव अधिकार रक्षक, नागरिक समाज, महिला समूह, किशोरी सञ्जाल तथा अन्य सरोकारवालाको सहभागितामा न्याली, कोणसभा, अन्तरक्रिया तथा सार्वजनिक सचेतनामूलक गतिविधिहरू सञ्चालन गरियो। कार्यक्रममा घरेलु हिंसा, यौन हिंसा, बालविवाह, दाइजो, मानसिक हिंसा, डिजिटल हिंसा तथा महिलामाथि हुने विभिन्न प्रकारका विभेदका कारण, असर र रोकथामका उपायबारे सन्देश प्रवाह गरियो।

हानिकारक परम्परागत अभ्यास र महिला मानव अधिकार रक्षकहरू माथि हुने हिंसा जोखिम र न्यूनिकरणका सवालमा

अभियानको महत्वपूर्ण उपलब्धि भनेको लैङ्गिक हिंसालाई व्यक्तिगत वा पारिवारिक समस्याका रूपमा मात्र नभई मानव अधिकार उल्लङ्घन र सार्वजनिक सरोकारको विषयका रूपमा समुदायमा उठाउन सक्नु रह्यो। कार्यक्रममा सहभागी महिला तथा किशोरीले आफ्ना अनुभव, समस्या र अधिकारका सवाल सार्वजनिक रूपमा प्रस्तुत गर्ने अवसर प्राप्त गरे। स्थानीय सरकार, प्रहरी, महिला मानव अधिकार रक्षक तथा नागरिक समाजबीच हिंसाका घटना पहिचान, पीडितलाई संरक्षण, आवश्यक सेवामा रेफरल तथा न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्नुपर्ने साझा जिम्मेवारीबारे बुझाइ बलियो भयो। अभियानले हिंसा प्रभावित महिलालाई दोष दिने वा घटना लुकाउने परम्परागत सोचमाथि प्रश्न उठाउने वातावरण सिर्जना गर्‍यो।

समग्रमा, १६ दिने अभियानले मुक्ति नेपालको महिला हिंसा उन्मूलन अभियानलाई जिल्ला तथा नगरस्तरमा थप सार्वजनिक दृश्यता प्रदान गर्‍यो। महिला सुरक्षा आवास, मनोसामाजिक परामर्श, कानुनी सहयोग तथा अन्य संरक्षण सेवाबारे जानकारी विस्तार गर्ने अवसरसमेत प्राप्त भयो। विभिन्न निकायको संयुक्त सहभागिताले हिंसा रोकथाम र प्रभावित व्यक्तिको संरक्षण कुनै एक संस्था वा व्यक्तिको जिम्मेवारी मात्र नभई सरकार, समुदाय, परिवार र नागरिक समाजको साझा दायित्व भएको सन्देशलाई बलियो बनायो।

महिला हिंसा विरुद्ध दीप प्रज्वलन कार्यक्रम

११.२ बालविवाह र दाइजोविरुद्ध न्याली तथा समुदाय अभियान

समुदायमा कायम रहेको बालविवाह तथा दाइजो प्रथाविरुद्ध जनचेतना फैलाउने, हानिकारक सामाजिक मान्यतालाई चुनौती दिने तथा बालबालिका र किशोरीलाई आफ्नो अधिकारका लागि आवाज उठाउन प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालले विभिन्न समुदायमा सार्वजनिक न्याली, कोणसभा तथा सचेतनामूलक अभियान सञ्चालन गर्‍यो। अभियानमा किशोरी सञ्जाल, बाल क्लब, महिला समूह, महिला मानव अधिकार रक्षक, युवा, शान्ति स्वयंसेवक तथा

बालविवाह र दाइजोविरुद्ध न्यालीमा समुदायको सहभागिता

समुदायका सदस्यहरूको सक्रिय सहभागिता रह्यो। सहभागीहरूले बालविवाह अन्त्य, दाइजोमुक्त समाज, किशोरीको शिक्षा निरन्तरता, लैङ्गिक समानता र सुरक्षित भविष्यसम्बन्धी नारासहित प्लाकार्ड प्रदर्शन गर्दै सार्वजनिक सन्देश प्रवाह गरे।

अभियानको प्रमुख उपलब्धि किशोरी तथा बालबालिकालाई कार्यक्रमका सहभागी मात्र नभई सामाजिक परिवर्तनका अगुवाका रूपमा परिचालन

गर्न सक्नु रह्यो। किशोरी तथा बाल क्लबका सदस्यले न्यालीको नेतृत्व गर्ने, सार्वजनिक कार्यक्रममा आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्ने र बालविवाह तथा दाइजोका कारण किशोरीको शिक्षा, स्वास्थ्य, स्वतन्त्रता र भविष्यमा पर्ने असरबारे समुदायलाई सचेत गराउने अवसर प्राप्त गरे। यसले उनीहरूको सार्वजनिक बोल्ने क्षमता, आत्मविश्वास, नेतृत्व र सामूहिक रूपमा आफ्ना अधिकारका सवाल उठाउने अभ्यासलाई बलियो बनायो। समुदायमा बालविवाह तथा दाइजो प्रथालाई परम्परा वा पारिवारिक निर्णयका रूपमा स्वीकार गर्ने सोचमाथि प्रश्न उठाउने वातावरण निर्माण भयो।

११.३ मानव अधिकार दिवस तथा अधिकार संवाद

मानव अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा सम्मानजनक जीवनयापनको अधिकारबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालले मानव अधिकार दिवसको अवसरमा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय, मानव अधिकारसम्बन्धी सञ्जाल, महिला मानव अधिकार रक्षक, अपाङ्गता अधिकारकर्मी, स्थानीय सरकार, प्रहरी तथा नागरिक समाजसँगको सहकार्यमा सार्वजनिक न्याली तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्‍यो। कार्यक्रममा महिला अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार, लैङ्गिक हिंसा, सामाजिक विभेद, न्यायमा पहुँच तथा सार्वजनिक सेवा प्राप्तिसमा देखिएका चुनौतीबारे छलफल गरियो।

कार्यक्रमको महत्वपूर्ण उपलब्धि विभिन्न क्षेत्रका अधिकारसम्बन्धी सवाललाई एउटै साझा मञ्चमा ल्याउन सक्नु रह्यो। महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा सीमान्तकृत समुदायले भोगिरहेका विभेद र सेवा पहुँचका समस्यालाई मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट छलफल गर्ने अवसर प्राप्त भयो। सहभागी सरोकारवालाबीच

मानव अधिकार दिवसको अवसरमा अधिकार संवाद कार्यक्रममा सहभागी

अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा आवश्यक सहयोग, कानुनी तथा मनोसामाजिक सेवामा रेफरल, पीडितको सुरक्षा र

न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्नुपर्ने जिम्मेवारीबारे समझदारी विकास भयो। यसले मानव अधिकारको संरक्षण सरकारको मात्र नभई समुदाय, सेवा प्रदायक र नागरिक समाजको पनि साझा जिम्मेवारी भएको सन्देश प्रवाह गर्‍यो।

११.४ अभियानबाट देखिएका प्रमुख प्रभाव तथा परिवर्तन

मुक्ति नेपालद्वारा सञ्चालन गरिएका विभिन्न जनचेतनामूलक अभियानहरूले समुदायमा महिला तथा किशोरीका अधिकारसम्बन्धी सवाललाई सार्वजनिक बहसमा ल्याउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन्। विशेषगरी महिला हिंसा,

अन्तर्राष्ट्रिय श्रमिक महिला दिवस २०२६ को अवसरमा र्याली तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रममा सहभागीहरू

बालविवाह, दाइजो, बाल अधिकार, सामाजिक विभेद तथा न्यायमा पहुँचका विषयमा महिला, किशोरी, बालबालिका र समुदायका सदस्यले खुलेर छलफल गर्ने अवसर प्राप्त गरे। विगतमा परिवारभित्र सीमित राखिने हिंसा र विभेदका सवाललाई सार्वजनिक रूपमा उठाउने, सम्बन्धित निकायसँग सहयोग माग्ने तथा सामूहिक रूपमा समाधान खोज्ने अभ्यासलाई अभियानहरूले प्रोत्साहित गरेका छन्। महिला तथा किशोरीले आफ्ना अनुभव र समस्या सार्वजनिक रूपमा प्रस्तुत गर्नु तथा किशोरी सञ्जाल

र बाल क्लबले न्याली, कोणसभा र सचेतनामूलक कार्यक्रमको नेतृत्व गर्नु सामाजिक सहभागिता र नेतृत्व विकासका महत्वपूर्ण उपलब्धि हुन्।

अभियानले समुदायका विभिन्न समूहबीच सहकार्य र साझा जिम्मेवारीको भावना विकास गर्न पनि सहयोग पुऱ्याएको छ। स्थानीय सरकार, प्रहरी, विद्यालय, महिला मानव अधिकार रक्षक, सञ्चारकर्मी, युवा तथा नागरिक समाज एउटै मञ्चमा सहभागी हुँदा बालविवाह, दाइजो र लैङ्गिक हिंसा रोकथामका लागि समन्वयको आवश्यकता थप स्पष्ट भएको छ। हिंसा प्रभावित व्यक्तिलाई संरक्षण, मनोसामाजिक परामर्श, कानुनी सहयोग र आवश्यक सेवामा जोड्ने विषयमा जानकारी आदानप्रदान भएको छ। यसले मुक्ति नेपालको अभियानमुखी कार्यलाई महिला सुरक्षा आवास, समुदायस्तरीय समूह परिचालन तथा सेवा रेफरलसँग जोड्ने आधार बलियो बनाएको छ।

१२. शान्ति निर्माण, सामाजिक सद्भाव र युवा परिचालन

शान्तिका लागि स्थानीय क्षमता कार्यक्रमअन्तर्गत युवा शान्ति स्वयंसेवक, शान्ति दूत, महिला समूह र समुदाय संरचनालाई सामाजिक सवाल पहिचान, मनोसामाजिक सहयोग, संवाद, विवाद रूपान्तरण र स्थानीय सेवामा पहुँचका लागि परिचालन गरिएको छ। शान्तिलाई केवल विवाद नहुनु होइन, हिंसा, विभेद, मानसिक तनाव र बहिष्करण घटाउँदै न्यायपूर्ण सम्बन्ध निर्माण गर्ने प्रक्रियाका रूपमा लिइएको छ।

१२.१ शान्ति स्वयंसेवक तथा शान्ति दूत क्षमता अभिमुखीकरण

समुदायस्तरमा शान्ति, सामाजिक सद्भाव, आपसी विश्वास र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालले शान्ति स्वयंसेवक तथा शान्ति दूतहरूको क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्‍यो। कार्यक्रममा स्वयंसेवक तथा शान्ति दूतहरूको भूमिका, जिम्मेवारी, समुदायमा देखिने सामाजिक समस्या पहिचान, द्वन्द्व तथा विवाद न्यूनीकरण, मनोसामाजिक संवेदनशीलता, लैङ्गिक हिंसा रोकथाम, सेवा रेफरल तथा समुदायसँग प्रभावकारी संवाद गर्ने

तरिकाबारे छलफल गरियो। साथै समुदायमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा अपनाउनुपर्ने सुरक्षा, गोपनीयता, सहभागितामूलक सहजीकरण तथा नियमित प्रतिवेदन तयार गर्ने प्रक्रियाबारे जानकारी प्रदान गरियो।

अभिमुखीकरणको प्रमुख उपलब्धि शान्ति स्वयंसेवक तथा शान्ति दूतहरूले आफ्नो भूमिका र जिम्मेवारीबारे स्पष्ट बुझाइ प्राप्त गर्नु रह्यो। उनीहरूले समुदायमा रहेका समस्या पहिचान गर्ने, महिला, किशोरी तथा सीमान्तकृत समुदायका सवाल सुन्ने, सामाजिक विभेद तथा हिंसाका जोखिमबारे छलफल गर्ने र आवश्यकताअनुसार सम्बन्धित सेवा प्रदायक निकायसँग समन्वय गर्ने प्रक्रियाबारे व्यवहारिक जानकारी प्राप्त गरे। यसबाट वडा तथा समुदायस्तरमा परिचयात्मक बैठक, मनोसामाजिक सचेतना, सामाजिक सद्भावसम्बन्धी छलफल तथा सामुदायिक अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने उनीहरूको सहजीकरण क्षमता सुदृढ भएको देखियो।

अभिमुखीकरण सहजीकरण गर्दै मुक्ति नेपालकी अध्यक्ष

१२.२ घरधुरी सम्पर्क र सामाजिक जोखिम पहिचान

समुदायमा रहेका सामाजिक, आर्थिक तथा मनोसामाजिक समस्याको वास्तविक अवस्था पहिचान गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालद्वारा परिचालित शान्ति स्वयंसेवकहरूले घरधुरी सम्पर्क तथा सर्वेक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरे। यस क्रममा विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिका, बालविवाहको जोखिममा रहेका किशोरी, महिला तथा बालबालिकामाथि हुने हिंसा, लैङ्गिक विभेद, स्वास्थ्य समस्या, बेरोजगारी, पारिवारिक विवाद तथा मनोसामाजिक सहयोग आवश्यक भएका व्यक्तिहरूको अवस्थाबारे जानकारी सङ्कलन गरियो। स्वयंसेवकहरूले समुदायका घरपरिवारसँग प्रत्यक्ष भेटघाट तथा संवाद गरी उनीहरूले दैनिक जीवनमा सामना गरिरहेका समस्या, उपलब्ध सेवामा पहुँच र आवश्यक सहयोगका क्षेत्रबारे बुझ्ने प्रयास गरे। घरधुरी सम्पर्क कार्यक्रमको प्रमुख उपलब्धि ५४८ घरधुरीको सर्वेक्षण सम्पन्न गरी समुदायको वास्तविक अवस्था र आवश्यकता पहिचानका लागि आधारभूत जानकारी सङ्कलन गर्नु रह्यो। यसले समुदायमा रहेका समस्या कार्यक्रम वा सार्वजनिक बैठकमा प्रस्तुत भएका सवालमा मात्र सीमित नभई घरपरिवारको वास्तविक परिस्थितिसँग जोडेर बुझ्न सहयोग पुऱ्यायो। विशेषगरी विद्यालय छोड्ने जोखिम, बालविवाह, लैङ्गिक हिंसा, स्वास्थ्य तथा रोजगारीका समस्या र मनोसामाजिक सहयोगको आवश्यकताजस्ता विषयमा घरधुरी तहबाट जानकारी प्राप्त हुँदा आगामी सचेतना, परामर्श, समुदाय संवाद तथा सहयोगसम्बन्धी गतिविधिलाई आवश्यकताअनुसार प्राथमिकता निर्धारण गर्ने आधार तयार भयो।

१२.३ मासिक समीक्षा तथा योजना बैठक

नियमित समीक्षा तथा योजना बैठकले संस्थागत अनुगमन, कार्यसम्पादनको जवाफदेहिता र कार्यक्रम व्यवस्थापनलाई सुदृढ बनाउन सहयोग गरेको छ। समुदायबाट प्राप्त प्रतिक्रिया र पहिचान भएका समस्यालाई आगामी कार्ययोजनामा समावेश गर्ने, जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्ने तथा सम्बन्धित सरोकारवालासँग आवश्यक समन्वय गर्ने अभ्यासलाई निरन्तरता दिइयो। यसबाट कार्यक्रम सञ्चालनका क्रममा देखिने कमजोरी समयमै पहिचान गर्ने, सकारात्मक अभ्यासलाई अन्य समुदायमा उपयोग गर्ने तथा उपलब्ध स्रोतसाधन र जनशक्तिलाई प्राथमिकताअनुसार परिचालन गर्ने आधार तयार भयो। समग्रमा, मासिक समीक्षा बैठकले शान्ति स्वयंसेवक तथा शान्ति दूतहरूको सक्रियता, कार्यक्रमको गुणस्तर, सामूहिक सिकाइ र परिणाममुखी कार्ययोजना निर्माण गर्ने संस्थागत प्रक्रियालाई बलियो बनाएको छ।

१३. अपाङ्गता समावेशी शासन र न्यायमा पहुँच

अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीले हिंसा र सेवामा पहुँच गर्दा भौतिक पहुँच, सञ्चार अवरोध, परिवारमाथिको निर्भरता, सामाजिक कलङ्क, गोपनीयता र सेवाप्रदायकको सीमित क्षमता जस्ता बहुस्तरीय अवरोध सामना गर्न सक्छन्। यस कारण मुक्ति नेपालले मधेश प्रदेशका ८ जिल्ला र ३२ स्थानीय तहमा स्थानीय प्रतिक्रिया समूह, जिल्ला सञ्चाल, सेवा प्रदायक क्षमता र पहुँचयोग्यता परीक्षणलाई जोडेको छ।

१३.१ पालिकास्तरीय परियोजना प्रारम्भ तथा सरोकारवाला अन्तरक्रिया

अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीमाथि हुने लैङ्गिक हिंसा रोकथाम, संरक्षण, न्यायमा पहुँच तथा समावेशी सेवा प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्यले मुक्ति नेपालले मधेश प्रदेशका विभिन्न स्थानीय तहमा पालिकास्तरीय परियोजना प्रारम्भ तथा सरोकारवाला अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्‍यो। कार्यक्रममा स्थानीय सरकारका जनप्रतिनिधि, महिला तथा बालबालिका शाखाका कर्मचारी,

परिचयात्मक बैठक सहजीकरण गर्दै कार्यकारी निर्देशक

प्रहरी, स्वास्थ्यकर्मी, महिला मानव अधिकार रक्षक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाका प्रतिनिधि तथा नागरिक समाजका अगुवाहरूको सहभागिता रहेको थियो। छलफलमा अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीले हिंसाका घटनामा सामना गर्नुपर्ने सामाजिक विभेद, पारिवारिक निर्भरता, सञ्चारसम्बन्धी कठिनाई, न्यायिक प्रक्रियामा पहुँचको अभाव तथा सेवाप्रदायक संस्थामा रहेका भौतिक र व्यवहारगत अवरोधबारे साझा बुझाइ विकास गरियो।

यस अन्तरक्रियाले परियोजनाका आगामी गतिविधिहरूलाई स्थानीय आवश्यकता र संस्थागत संरचनासँग जोड्ने महत्वपूर्ण आधार तयार गर्‍यो। स्थानीय तहमा उपलब्ध सेवा, सेवा प्राप्तमा रहेका अवरोध तथा सुधार आवश्यक क्षेत्र पहिचान गर्न सहयोग पुरयो। साथै पालिकास्तरीय प्रतिक्रिया समूह गठन, सेवा प्रदायकबीच समन्वय, समुदायमा हिंसाका घटना पहिचान तथा अपाङ्गता समावेशी सेवा प्रवाहलाई अगाडि बढाउन सरोकारवालाबीच साझा समझदारी विकास भयो। यसबाट अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीको सुरक्षा र अधिकार सुनिश्चित गर्न स्थानीय सरकारको सक्रिय भूमिका आवश्यक रहेको विषय थप स्पष्ट भएको छ।

१३.२ पालिकास्तरीय प्रतिक्रिया समूह गठन तथा अभिमुखीकरण

अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीमाथि हुने हिंसाका घटना समुदायस्तरमै पहिचान गर्ने, प्रभावित व्यक्तिलाई सुरक्षित रूपमा आवश्यक सेवासँग जोड्ने तथा स्थानीय तहमा समन्वय प्रणाली विकास गर्ने उद्देश्यले विभिन्न पालिकामा प्रतिक्रिया समूह गठन तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरियो। कार्यक्रमअन्तर्गत सम्बन्धित पालिकामा छ सदस्यीय प्रतिक्रिया समूह गठन गरी समूहका पदाधिकारी तथा सदस्यलाई उनीहरूको भूमिका, काम,

पालिका स्तरीय हिंसा प्रतिकार्य समूह गठनपछि सदस्यहरू

कर्तव्य र जिम्मेवारीबारे जानकारी प्रदान गरियो। अभिमुखीकरणमा लैङ्गिक हिंसाका प्रकार, अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीले भोग्ने समस्या, घरदैलोमार्फत जोखिम पहिचान, प्रभावित व्यक्तिको गोपनीयता तथा सुरक्षा, सूचित सहमति, सेवा नक्साङ्कन र सम्बन्धित निकायमा प्रेषण गर्ने प्रक्रियाबारे विस्तृत छलफल गरियो।

प्रतिक्रिया समूह गठनबाट समुदाय र स्थानीय सरकारबीच नियमित सम्पर्क तथा समन्वयको आधारसमेत तयार भयो। विशेषगरी अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीले आफ्ना समस्या सहज रूपमा सार्वजनिक गर्न नसक्ने अवस्थामा समुदायमै विश्वासिलो संरचना उपलब्ध हुनु महत्वपूर्ण उपलब्धि हो। समूहले जोखिम पहिचान, आवश्यक सहयोगका लागि सम्बन्धित निकायसँग सम्पर्क, सेवामा पहुँचका कठिनाइबारे जानकारी सङ्कलन तथा स्थानीय तहमा अधिकारसम्बन्धी सवाल उठाउने भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने आधार प्राप्त गरेको छ। यस गतिविधिले महिला नेतृत्व, अपाङ्गता समावेशिता र समुदायमा आधारित हिंसा प्रतिकार्य प्रणालीलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

१३.३ जिल्ला सुरक्षा तथा कल्याण सञ्जाल गठन तथा परिचालन

अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीमाथि हुने हिंसा रोकथाम, संरक्षण, सेवा तथा न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न पालिकास्तरमा गठन भएका प्रतिक्रिया समूहलाई जिल्लास्तरीय सेवा प्रदायक र अधिकारसम्बन्धी सञ्जालसँग जोड्ने उद्देश्यले जिल्ला सुरक्षा तथा कल्याण सञ्जाल गठन तथा बैठक कार्यक्रम सञ्चालन गरियो। कार्यक्रममा महिला मानव अधिकार रक्षक, अपाङ्गता अधिकारकर्मी, कानुनी सेवा प्रदायक, स्वास्थ्यकर्मी, मनोसामाजिक परामर्शदाता, नागरिक समाजका प्रतिनिधि तथा अन्य सरोकारवालाको सहभागिता रहेको थियो। छलफलमा अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीले सामना गरिरहेका हिंसा र विभेदका समस्या, सेवा प्राप्तमा रहेका कठिनाइ, प्रभावित व्यक्तिको सुरक्षा तथा गोपनीयता, संस्थागत समन्वय र प्रेषण प्रणालीबारे साझा बुझाइ विकास गरियो।

संजाल गठन पश्चातका सदस्यहरू

कार्यक्रमको प्रमुख उपलब्धि जिल्लास्तरमा बहुक्षेत्रीय सहकार्य र समन्वयको आधार सुदृढ हुनु रह्यो। सहभागी संस्थाहरूले आ आफ्नो—कार्यक्षेत्र, उपलब्ध सेवा, प्राविधिक क्षमता तथा सहयोग गर्न सक्ने क्षेत्रबारे जानकारी आदानप्रदान गरे। यसले पालिकास्तरीय प्रतिक्रिया समूहबाट पहिचान भएका समस्या तथा हिंसाका घटनालाई आवश्यकता अनुसार कानुनी

सहायता, स्वास्थ्य उपचार, मनोसामाजिक परामर्श, प्रहरी सेवा, सुरक्षित आवास तथा अन्य संरक्षण सेवासँग जोड्न सकिने संस्थागत सम्पर्क विस्तार गर्न सहयोग पुऱ्यायो। साथै अपाङ्गता भएका महिला तथा किशोरीको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न कुनै एक संस्था मात्र पर्याप्त नहुने र विभिन्न निकायको साझा जिम्मेवारी आवश्यक हुने विषयमा स्पष्टता विकास भयो।

१४. रेफरल तथा सहायता

मुक्ति नेपालको सहयोग प्रणाली केवल कार्यक्रम सहभागितामा सीमित छैन। हिंसा, बालविवाह, विद्यालय छोड्ने जोखिम, मनोसामाजिक समस्या, आर्थिक निर्भरता, अपाङ्गता तथा सामाजिक बहिष्करण जस्ता अवस्थाले व्यक्तिलाई फरक-फरक प्रकारको सहयोग आवश्यक पर्न सक्छ। त्यसैले संस्थाले आवश्यकता पहिचान, गोपनीय परामर्श, सुरक्षा योजना, रेफरल, फलोअप र पुनर्स्थापनालाई एकीकृत प्रक्रियाका रूपमा अभ्यास गरेको छ।

सहयोगको प्रकार	मुख्य लक्षित वर्ग	आवश्यकता/कारण	सहयोगको स्वरूप तथा अपेक्षित परिणाम
महिला सुरक्षा आवास	हिंसा प्रभावित महिला तथा आश्रित बालबालिका	तत्काल सुरक्षा, परिवारबाट अलग सुरक्षित स्थान	अस्थायी सुरक्षित बसोबास, जोखिम मूल्याङ्कन, परामर्श, सेवा रेफरल र सुरक्षित पुनर्स्थापनाको तयारी
मनोसामाजिक सहयोग	हिंसा प्रभावित महिला, किशोरी, परिवार तथा तनावमा रहेका व्यक्ति	डर, तनाव, आघात, निराशा, सम्बन्धगत समस्या	गोपनीय परामर्श, भावनात्मक सहयोग, आत्मविश्वास विकास र आवश्यक विशेषज्ञ सेवामा रेफरल
कानुनी तथा न्यायिक सहयोग	हिंसा, जबर्जस्ती, बालविवाह, यौन हिंसा तथा अन्य अधिकार उल्लङ्घनबाट प्रभावित व्यक्ति	उजुरी, कानुनी जानकारी, न्यायमा पहुँच	कानुनी प्रक्रियाबारे जानकारी, प्रहरी/न्यायिक निकायसँग समन्वय, कागजात तथा रेफरल सहयोग
स्वास्थ्य सेवा रेफरल	हिंसा प्रभावित महिला/किशोरी तथा स्वास्थ्य जोखिममा रहेका व्यक्ति	उपचार, परीक्षण, प्रजनन स्वास्थ्य तथा आपत्कालीन आवश्यकता	स्वास्थ्य संस्था, एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र तथा सम्बन्धित सेवामा जोड्ने
शैक्षिक सहयोग पहिचान	विद्यालय छोड्ने वा आर्थिक जोखिममा रहेका बालबालिका/किशोरी	विद्यालय निरन्तरता, सामग्री र पारिवारिक सहयोग	विद्यालय, वडा र परिवारसँग समन्वय; ७९ बालबालिका/किशोरीलाई शैक्षिक सहयोग फलोअपका लागि पहिचान
सीप तथा जीविकोपार्जन सहयोग	महिला तथा किशोरी	आर्थिक आत्मनिर्भरता, सीप र आयआर्जनको आवश्यकता	आवश्यकता पहिचान, सीप तालिम, वित्तीय साक्षरता, तालिम माग संकलन र अवसरमा जोड्ने
अधिकार तथा सूचना सहयोग	महिला, किशोरकिशोरी, समुदाय	कानुनी अधिकार, सेवा, डिजिटल सुरक्षा, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी जानकारी	अभिमुखीकरण, समूह छलफल, जनचेतना, सुरक्षित सेवा खोज्ने व्यवहारमा प्रोत्साहन
स्थानीय योजना तथा पैरवी	समूह/सञ्जाल, समुदाय, किशोरी	समुदायका प्राथमिकता स्थानीय बजेट/योजनामा लैजानु	स्थानीय योजना प्रक्रियाबारे अभिमुखीकरण, मागपत्र, सरोकारवालासँग संवाद र फलोअप
समूह तथा सञ्जाल सुदृढीकरण	महिला समूह, बाल क्लब, किशोरी समूह, शान्ति स्वयंसेवक, प्रतिक्रिया समूह	स्थानीय स्तरमै समस्या पहिचान र तत्काल सहयोग संरचना	नियमित बैठक, भूमिका स्पष्टता, रेफरल सम्पर्क, नेतृत्व विकास र सामूहिक अभियान

सहयोग प्रदान गर्दा 'सबैलाई एउटै प्रकारको सहायता' भन्ने दृष्टिकोण नअपनाई व्यक्ति वा परिवारको वास्तविक आवश्यकता, जोखिमको स्तर, सहमति, गोपनीयता, पहुँचयोग्यता र सुरक्षित पुनर्स्थापनालाई आधार बनाइएको छ। विशेषगरी हिंसा प्रभावित महिला तथा बालबालिकाको हकमा पीडित/प्रभावित व्यक्ति केन्द्रित, गोपनीय र सम्मानजनक व्यवहारलाई प्राथमिकता दिइएको छ। मुक्ति नेपालले सहयोगलाई 'एकपटक सामग्री वा सेवा दिने' अर्थमा मात्र प्रयोग गर्दैन। महिला वा किशोरीले हिंसा, शिक्षा, स्वास्थ्य, मनोसामाजिक अवस्था, आर्थिक निर्भरता वा सामाजिक बहिष्करणमध्ये एकभन्दा बढी समस्या एकैसाथ भोगिरहेको हुन सक्छ। त्यसैले सहयोगको प्रकार व्यक्तिको आवश्यकता, जोखिम र सहमतिका आधारमा छनोट गरिन्छ।

१५. सञ्जाल, साझेदारी र सामूहिक पैरवीमा मुक्ति नेपालको योगदान

मुक्ति नेपालको कामको एउटा महत्वपूर्ण विशेषता समुदायदेखि जिल्ला र राष्ट्रिय तहसम्मका सञ्जाल तथा सरकारी/गैरसरकारी संरचनासँग सक्रिय सम्बन्ध हो। संस्थाले आफ्नै कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुका साथै साझा सवाल पहिचान, घटना रेफरल, नीति पैरवी, सार्वजनिक अभियान, अधिकार र सेवा पहुँच तथा उत्तरदायित्वका लागि सञ्जालहरूलाई परिचालन गर्दै आएको छ।

सञ्जाल/संरचना	मुक्ति नेपालको संलग्नता/योगदान	मुख्य उपलब्धि वा उपयोगिता
राष्ट्रिय शिक्षा अभियान नेपाल	जिल्ला तहमा शिक्षा अधिकार, विद्यालय उत्तरदायित्व र स्थानीय शिक्षा सवालमा पैरवी	विद्यालय, शिक्षक, व्यवस्थापन समिति र स्थानीय सरकारबीच शिक्षा गुणस्तर तथा बालबालिकाको निरन्तरताका सवाल उठाउने आधार
समुदाय-प्रहरी कार्यक्रम समिति	समुदाय र प्रहरीबीच संवाद, हिंसा तथा सुरक्षा सवालमा समन्वय	घटना पहिचान, रेफरल र समुदायस्तरीय सुरक्षा छलफलमा सहजता
जिल्ला लैङ्गिक हिंसा समिति	लैङ्गिक हिंसा रोकथाम, सेवा समन्वय र पैरवी	बहुक्षेत्रीय प्रतिकार्यमा महिला अधिकारको आवाज बलियो
महिला बेचबिखनविरुद्ध जिल्ला समन्वय संरचना	सचेतना, रेफरल र संरक्षणसम्बन्धी समन्वय	जोखिममा रहेका महिला/बालबालिकालाई सम्बन्धित निकायसँग जोड्न सहयोग
मानव अधिकार संरक्षण केन्द्र/सञ्जाल	मानव अधिकार उल्लङ्घन, बालविवाह, दाइजो तथा हिंसाका सवालमा संयुक्त आवाज	घटना अभिलेखीकरण, सार्वजनिक ध्यानाकर्षण र अधिकारकर्मीबीच सहकार्य
महिला मानव अधिकार रक्षक सञ्जाल	जिल्ला तथा पालिका तहमा महिला अधिकार, केस रेफरल र अभियानमा नेतृत्व	समुदाय र औपचारिक सेवा प्रणालीबीच पुल; महिला नेतृत्व र त्वरित समन्वयमा वृद्धि
एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र	स्वास्थ्य तथा हिंसा प्रतिकार्य सेवामा रेफरल/समन्वय	हिंसा प्रभावित व्यक्तिलाई स्वास्थ्य र संरक्षण सेवामा जोड्ने आधार
जिल्ला न्याय समन्वय समिति	न्यायमा पहुँच, कानुनी रेफरल र सेवा समन्वय	न्याय प्रक्रियासम्बन्धी संस्थागत समन्वय सुदृढ
जिल्ला बाल कल्याण/बाल संरक्षण संरचना	बाल अधिकार, बालविवाह रोकथाम, बाल संरक्षण र सञ्जाल समन्वय	बालबालिकाको आवाज र संरक्षण सवाल स्थानीय तहसम्म पुर्याउन सहयोग
गैरसरकारी संस्था महासंघ	नागरिक समाज समन्वय र साझा सवालमा सहभागिता	संस्थागत प्रतिनिधित्व र सामूहिक पैरवीको दायरा विस्तार
जिल्ला विपद् व्यवस्थापन संरचना	विपद्, राहत तथा मनोसामाजिक सहयोगका सवालमा समन्वय	जोखिम तथा आपत्कालीन अवस्थाका लागि नागरिक समाजको सहकार्य
लैङ्गिक हिंसा प्रभावित राहत कोष समिति	सिरहा तथा गोलबजार तहमा राहत/सेवा पहुँचका लागि समन्वय	अत्यावश्यक सहयोगका लागि औपचारिक स्रोतसँग जोड्ने अवसर

मुक्ति नेपालको संस्थागत शक्ति स्थानीय समुदायसँगको प्रत्यक्ष सम्बन्ध र जिल्ला/राष्ट्रिय सञ्जालसँगको जोड दुवैमा आधारित छ। महिला मानव अधिकार रक्षक, मानव अधिकार संरक्षण, शिक्षा, बाल अधिकार, लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, न्याय समन्वय, विपद् व्यवस्थापन र अन्य नागरिक समाज संरचनामा सहभागिताले संस्थालाई फरक-फरक सेवाको बीचमा पुलको भूमिका निभाउन सहयोग गरेको छ।

१५.१ सञ्जालमार्फत देखिएका प्रमुख योगदान

- हिंसा प्रभावित महिला तथा किशोरीका केसलाई प्रहरी, स्वास्थ्य, न्याय, मनोसामाजिक र सुरक्षित आवास सेवासँग जोड्ने रेफरल सम्बन्ध विस्तार भएको छ।
- बालविवाह, दाइजो, बलात्कार, जातीय विभेद, डिजिटल हिंसा र मानव अधिकार उल्लङ्घनका सवालमा संयुक्त र्याली, कोणसभा, संवाद र पैरवी सम्भव भएको छ।

- महिला मानव अधिकार रक्षक, बाल सञ्जाल, युवा तथा स्थानीय समूहको आवाज स्थानीय सरकार र सेवा प्रदायकसम्म पुग्ने बाटो बलियो भएको छ।
- शिक्षा, बाल संरक्षण, लैङ्गिक हिंसा, अपाङ्गता समावेशिता र शान्ति निर्माणका विषयमा बहुक्षेत्रीय जिम्मेवारी स्पष्ट गर्न सहयोग पुगेको छ।
- सञ्जाल सहभागिताले मुक्ति नेपाललाई घटना भएपछि सेवा दिने संस्थामात्र नभई नीति, प्रणाली र सामाजिक मान्यता परिवर्तनका लागि संयुक्त अभियानकर्ता बनाएको छ।

१६ .संस्थागत विकास तथा कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि

मुक्ति नेपालले संस्थागत विकासलाई कार्यक्रम सञ्चालनको महत्वपूर्ण आधारका रूपमा लिँदै आएको छ। संस्थाको दिगोपना, प्रभावकारी व्यवस्थापन, पारदर्शिता, जवाफदेहिता तथा समुदायप्रतिको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्न कर्मचारीहरूको ज्ञान, सीप, नेतृत्व क्षमता र कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक हुन्छ। यसै उद्देश्यले मुक्ति नेपालका कर्मचारीहरूले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा आयोजित विभिन्न तालिम, कार्यशाला, अध्ययन अवलोकन, अनुभव आदानप्रदान तथा क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागिता जनाएका छन्। यी अवसरहरूले संस्थाको रणनीतिक योजना निर्माण, नतिजामुखी कार्यक्रम व्यवस्थापन, सामुदायिक परिचालन, अभिलेखीकरण, पैरवी तथा संस्थागत नेतृत्व विकासमा महत्वपूर्ण सिकाइ प्रदान गरेका छन्।

१६.१ भारतको हैदराबादमा दशदिने संस्थागत क्षमता विकास तालिम

संस्थागत विकास र कर्मचारीहरूको व्यावसायिक क्षमता अभिवृद्धिका क्रममा भारतको हैदराबादस्थित पीडीटीसी इन्डियामा आयोजित दशदिने सामुदायिक विकास तथा नतिजामुखी व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिममा मुक्ति नेपालसँग आबद्ध कर्मचारीले सहभागिता जनाएका थिए। सोपार, बाला विकास र एसएपी नेपालको सहयोगसँग सम्बन्धित यस सिकाइ प्रक्रियामा सम्पत्तिमा आधारित सामुदायिक विकास) ABCD), नतिजामुखी व्यवस्थापन) RBM), समुदायको नेतृत्वमा दिगो विकास तथा स्थलगत अध्ययन अवलोकन जस्ता विषय समेटिएका थिए। तालिमले समुदायमा रहेका समस्या मात्र पहिचान गर्ने परम्परागत दृष्टिकोणभन्दा अगाडि बढेर समुदायका व्यक्ति, ज्ञान, सीप, स्थानीय संस्था, स्रोतसाधन र सम्भावनालाई विकासको आधारका रूपमा उपयोग गर्नुपर्ने अवधारणामा जोड दिएको थियो।

भारतको हैदराबादमा तालिममा सहभागी

प्रदान गर्‍यो।

तालिमको प्रमुख उपलब्धि सामुदायिक विकास तथा कार्यक्रम व्यवस्थापनप्रतिको दृष्टिकोणमा सकारात्मक परिवर्तन आउनु रह्यो। सहभागीले कुनै पनि कार्यक्रमको उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम, गतिविधि र उपलब्धि सूचकबीच स्पष्ट सम्बन्ध स्थापित गर्नुपर्ने ज्ञान प्राप्त गरे। स्थलगत अवलोकनले समुदायको सक्रिय सहभागिता, स्थानीय स्रोत परिचालन तथा सामुदायिक स्वामित्वबाट दिगो विकास सम्भव हुने व्यवहारिक अनुभव

१६.२ चितवनमा रणनीतिक योजना निर्माण तथा संस्थागत विकास तालिम

संस्थाको दीर्घकालीन कार्यदिशा, उद्देश्य तथा प्राथमिकताहरू स्पष्ट गर्ने र कार्यक्रम व्यवस्थापन क्षमता सुदृढ बनाउने उद्देश्यले चितवनमा आयोजित रणनीतिक योजना निर्माणसम्बन्धी तालिममा मुक्ति नेपालको सहभागीता रह्यो। चितवनमा सञ्चालन भएको तीनदिने तालिममा संस्थाकी कार्यकारी निर्देशक श्याम कुमारी साह सहभागी भएकी थिइन्। बाला विकास र एसएपी नेपालद्वारा सोपारको सहयोगमा आयोजित तालिममा रणनीतिक योजनाको अवधारणा,

तालिममा सहभागी पश्चातको सामूहिक तस्वीर

संस्थाको दूरदृष्टि तथा ध्येय निर्धारण, संस्थागत अवस्थाको विश्लेषण, सबल तथा कमजोर पक्ष पहिचान, अवसर र चुनौतीको समीक्षा तथा कार्ययोजना निर्माणसम्बन्धी विषयमा छलफल र अभ्यास गरिएको थियो।

तालिमको महत्वपूर्ण उपलब्धि संस्थाको रणनीतिक सोच, नेतृत्व तथा योजना निर्माण क्षमतामा अभिवृद्धि हुनु रह्यो। कर्मचारी तथा नेतृत्व तहले कार्यक्रमका गतिविधिलाई संस्थाको समग्र उद्देश्यसँग जोड्ने, उपलब्ध स्रोतसाधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने तथा परिणामको नियमित अनुगमन गर्ने विषयमा महत्वपूर्ण ज्ञान प्राप्त यी सिकाइहरूले मुक्ति नेपालको संस्थागत योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रियालाई थप व्यवस्थित बनाउन सहयोग गर्ने आधार तयार गरेका छन्।

१६.३ सीएसई परियोजनामार्फत शिक्षा सुशासन तथा सामाजिक

उत्तरदायित्वसम्बन्धी क्षमता विकास

जवाफदेही शिक्षाका लागि नागरिक समाज सशक्तीकरण) Civil Society Empowerment for Accountable Education–CSE) परियोजनासँगको सहकार्य संस्थागत सिकाइको अर्को महत्वपूर्ण क्षेत्र रहेको छ। दलित समाज सेवा संस्था तथा कारखाना समूहसँग सम्बन्धित यस पहलले नागरिक समाजको क्षमता अभिवृद्धि, शिक्षामा

स्थानीय तह बजेट विश्लेषण सम्बन्धी कार्यशालामा सहभागी

सार्वजनिक जवाफदेहिता, स्थानीय शिक्षा योजना तथा स्रोत परिचालनको विश्लेषण, सूचनाको हक र सरोकारवालासँग प्रमाणमा आधारित संवादलाई प्राथमिकता दिएको छ। परियोजनासँग सम्बन्धित क्षमता विकास अवसरमा स्थानीय शिक्षा बजेट विश्लेषण, सूचनाको हक, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, शिक्षा नीति संवाद, कृत्रिम बुद्धिमत्ताका उपकरण, सामाजिक उत्तरदायित्व र नेतृत्व विकासजस्ता विषय समेटिएको थियो।

१६.४ प्रस्तावना लेखन, प्रतिवेदन लेखन तथा नतिजामुखी व्यवस्थापन क्षमता

मुक्ति नेपालसँग आबद्ध कर्मचारीहरूले प्रस्तावना लेखन, प्रतिवेदन लेखन, नतिजामुखी व्यवस्थापन तथा संस्थागत योजना निर्माणसम्बन्धी अनलाइन सहजीकरण र सिकाइ अवसरसमेत प्राप्त गरेका छन्। यस्ता क्षमता विकास कार्यक्रमले परियोजना प्रस्ताव तयार गर्दा समुदायको समस्या, कार्यक्रमको औचित्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम,

कार्यान्वयन प्रक्रिया तथा उपलब्धि सूचकलाई व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने विषयमा ज्ञान विकास गर्न सहयोग गरेका छन्।

यसैगरी प्रतिवेदन तयार गर्दा सम्पन्न गतिविधिको संख्या मात्र उल्लेख नगरी कार्यक्रमले लक्षित समूहको ज्ञान, क्षमता, व्यवहार, सेवा पहुँच वा जीवनमा ल्याएको परिवर्तनलाई प्रमाणसहित प्रस्तुत गर्नुपर्ने बुझाइ विकास भएको छ। यसले संस्थाको अभिलेखीकरण, उपलब्धि विश्लेषण, कार्यक्रम अनुगमन तथा गुणस्तरीय प्रतिवेदन तयारीका लागि महत्वपूर्ण आधार तयार गरेको छ।

१६.५ नवलपुरमा शान्तिका लागि स्थानीय क्षमता कार्यक्रमअन्तर्गत कर्मचारी क्षमता विकास तालिम

मुक्ति नेपालले संस्थागत विकास तथा कर्मचारीहरूको कार्यक्षमता अभिवृद्धिलाई प्राथमिकतामा राख्दै शान्तिका लागि स्थानीय क्षमता कार्यक्रम (LCP) अन्तर्गत नवलपुरमा आयोजित क्षमता अभिवृद्धि तालिममा सहभागिता जनाएको

कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि तालिमका सहभागीहरू

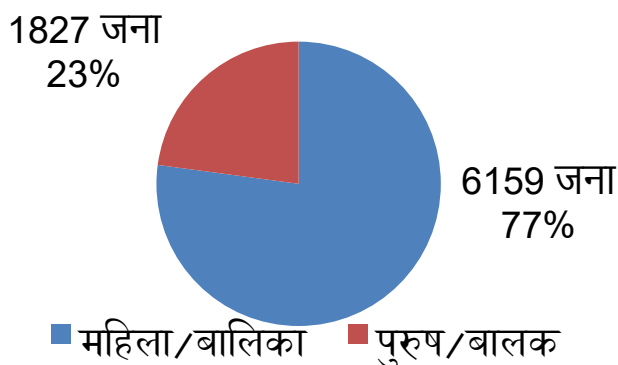
थियो। यस तालिमलाई शान्ति निर्माण, सामाजिक सद्भाव, समुदाय परिचालन तथा स्थानीय स्तरमा देखिने द्वन्द्व र सामाजिक समस्याको समाधानमा कर्मचारीहरूको ज्ञान, सीप र व्यवहारिक क्षमता विकास गर्ने महत्वपूर्ण अवसरका रूपमा लिइएको छ।

यस तालिमको प्रमुख संस्थागत उपलब्धि कर्मचारीहरूको व्यावसायिक क्षमता, सामूहिक सिकाइ र कार्यक्रम व्यवस्थापनसम्बन्धी बुझाइ अभिवृद्धि हुनु हो। प्राप्त ज्ञान तथा अनुभवलाई गोलबजार नगरपालिकाका विभिन्न वडामा सञ्चालन हुने सामुदायिक शान्ति संवाद, महिला तथा युवा समूह परिचालन, मनोसामाजिक सचेतना, सामाजिक सद्भाव प्रवर्द्धन र शान्ति स्वयंसेवकको क्षमता विकाससँग जोड्न उपयोगी आधार तयार भएको छ। यसले मुक्ति नेपालको शान्ति निर्माणसम्बन्धी कार्यलाई थप समुदायकेन्द्रित, संवेदनशील र परिणाममुखी बनाउन सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

१७. लैङ्गिक, उमेरगत तथा सामाजिक समावेशिता विश्लेषण

संस्थागत समष्टिमा ७,९८६ सहभागिमध्ये ६,१५९ महिला/बालिका र १,८२७ पुरुष/बालक रहेका छन्। यसअनुसार महिला/बालिकाको हिस्सा करिब ७७.१ प्रतिशत र पुरुष/बालकको हिस्सा २२.९ प्रतिशत छ। पुरुष र बालकलाई विशेषगरी समुदाय संवाद, बाल क्लब, विद्यालय, सरोकारवाला बैठक र सामाजिक मान्यता परिवर्तनका गतिविधिमा सहभागी गराइएको छ।

वार्षिक सहभागिता: लैङ्गिक वितरण

पाईचार्ट २: वार्षिक सहभागिताको लैङ्गिक वितरण

१८. अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुरक्षा तथा संरक्षण र उत्तरदायित्व

मुक्ति नेपालले अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई कार्यक्रम सम्पन्न भयो वा भएन भन्ने जाँचमा मात्र सीमित नराखी, कार्यक्रमबाट लक्षित समुदायमा के परिवर्तन देखियो, कुन जोखिम बाँकी रह्यो, सेवामा कहाँ अवरोध आयो र आगामी कार्ययोजना कसरी सुधार गर्न सकिन्छ भन्ने सिकाइको प्रक्रियाका रूपमा प्रयोग गर्दै आएको छ। नियमित फिल्ड भ्रमण, समूह बैठक, कर्मचारी तथा स्वयंसेवक समीक्षा, घटना प्रतिवेदन, सहभागी अभिलेख, फोटो दस्तावेज, केस रेफरल तथा फलोअप, विद्यालय निरन्तरता, स्थानीय योजना माग र सरोकारवालाको प्रतिक्रियालाई जोडेर कार्यक्रमको गुणस्तर हेर्ने प्रयास गरिएको छ। यस वर्ष दातृ तथा साझेदार निकायको अनुगमन, स्थानीय सरकारसँगको समीक्षा र महिला सुरक्षा आवासको प्रत्यक्ष अनुगमनले संस्थाको उत्तरदायित्व र स्थानीय स्वामित्वलाई थप बलियो बनाउने अवसर दिएको छ।

१८.१ PRCM परियोजना दातृ निकायबाट फिल्ड अनुगमन तथा सिकाइ

Girls First Fund की नेपाल कार्यक्रम सल्लाहकार श्रुति कार्कीको विशेष सहभागितामा गोलबजार नगरपालिका वडा नं. ४ मा गठन भएको गुलाब किशोरी समूह, वडास्तरीय सरोकारवाला तथा मुक्ति नेपालका पदाधिकारी र कर्मचारीसँग प्रत्यक्ष छलफल गरिएको थियो। अनुगमनको उद्देश्य किशोरीहरूमा बालविवाह, दाइजो, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार र हानिकारक परम्परागत अभ्यास रोकथामसम्बन्धी बुझाइमा आएको परिवर्तन बुझ्नु, कार्यक्रम सञ्चालनबाट देखिएका उपलब्धि र चुनौती सुन्नु तथा आगामी कार्यान्वयनका लागि व्यवहारिक सुझाव प्राप्त गर्नु थियो।

फिल्ड अनुगमनपछि मुक्ति नेपाल कार्यसमिति र कर्मचारीसँग छुट्टै समीक्षा गरी फिल्डमा देखिएका समस्या, कार्यक्रमको सबल तथा कमजोर पक्ष र सुधारका क्षेत्रबारे सुझाव आदानप्रदान गरियो। विशेषगरी किशोरीसँग अझ नियमित र गहिरो संवाद गर्ने, किशोरालाई पनि सकारात्मक परिवर्तनका साझेदारका रूपमा जोड्ने, वडा र समुदायसँगको समन्वय निरन्तर राख्ने तथा फिल्ड परिचालनलाई परिणामसँग जोडेर अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने सिकाइ प्राप्त भयो। यस प्रक्रियाले दातृ अनुगमनलाई केवल अनुपालन जाँच नभई संस्था र समुदायबीच सिकाइ तथा कार्यक्रम सुधारको माध्यम बनाएको छ।

PRCM अन्तर्गत किशोरी समूह र स्थानीय सरोकारवालासँग फिल्ड अनुगमन तथा छलफल।

फिल्ड अनुगमनका क्रममा स्थानीय प्रतिनिधि तथा मुक्ति नेपाल टोलीसँग समन्वय भेटघाट।

१८.२ LCP परियोजनामा साझेदार निकायसँग अनुगमन, समीक्षा तथा प्राविधिक संवाद

शान्तिका लागि स्थानीय क्षमता (LCP) कार्यक्रम मिजेरियर जर्मनी र गोलबजार नगरपालिकाको आर्थिक सहयोग तथा नागरिक आवाज र मुक्ति नेपालको साझेदारीमा सञ्चालन भएको छ। परियोजनाको कार्यान्वयनलाई समुदायको वास्तविक आवश्यकता, शान्ति स्वयंसेवकको अनुभव र स्थानीय सेवा प्रणालीसँग जोड्न नियमित समीक्षा तथा साझेदार संवाद महत्वपूर्ण अभ्यास बनेको छ। फेब्रुअरी २०२६ मा सामुदायिक शान्ति केन्द्र, गोलबजारमा नागरिक आवाजका प्रतिनिधि, मुक्ति नेपालका बोर्ड सदस्य, कर्मचारी तथा परियोजना टोलीबीच बैठक गरी शान्ति केन्द्रको प्रभावकारी सञ्चालन, कार्यक्रमको गुणस्तर र आगामी सुधारका विषयमा प्रत्यक्ष समीक्षा गरिएको थियो।

यस साझेदार अनुगमनको विशेष उपलब्धि फिल्डमा देखिएका समस्यालाई प्रत्यक्ष रूपमा सुनेर सुधारात्मक निर्णयसँग जोड्नु रह्यो। केवल गतिविधि संख्या वा उपस्थितिमा केन्द्रित नभई समुदायमा कसले सेवा पायो, समस्या पहिचानपछि कहाँ रेफरल भयो, स्वयंसेवकलाई कुन अतिरिक्त सहयोग आवश्यक छ र शान्ति केन्द्रलाई कसरी अझ विश्वासिलो तथा पहुँचयोग्य बनाउने भन्ने विषय समीक्षा गरिएको थियो। अभिलेखीकरण, प्रतिवेदन, समुदाय प्रतिक्रिया र मनोसामाजिक संवेदनशीलतालाई नियमित अनुगमनसँग जोड्ने अभ्यासले LCP को उत्तरदायित्व तथा कार्यक्रम गुणस्तर सुदृढ गर्न सहयोग पुर्याएको छ।

सामुदायिक शान्ति केन्द्रमा नागरिक आवाजका प्रतिनिधि र मुक्ति नेपाल कार्यक्रम टोलीबीच समीक्षा तथा प्राविधिक संवाद।

नागरिक आवाज र मुक्ति शान्ति स्वयंसेवक, शान्ति दूत तथा कार्यक्रम पक्षबीच समन्वय र अनुभव आदानप्रदान।

१८.३ गोलबजार नगरपालिकाबाट परियोजना तथा महिला सुरक्षा आवासको अनुगमन

मुक्ति नेपालको महिला सुरक्षा आवास हिंसा प्रभावित महिला तथा बालिकालाई सुरक्षित बसोबास, मनोसामाजिक सहयोग, कानुनी तथा स्वास्थ्य सेवा समन्वय, रेफरल र पुनर्स्थापनामा सहयोग गर्ने संवेदनशील संरक्षण सेवा हो। यस्तो सेवामा स्थानीय सरकारको अनुगमन र समन्वयले सेवा गुणस्तर, संस्थागत उत्तरदायित्व र दीगोपनाका लागि विशेष महत्व राख्छ। पालिकास्तरीय प्रगति समीक्षा क्रममा गोलबजार नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत रूप नारायण खतिवडाले आफूले मुक्ति नेपालका परियोजना गतिविधि तथा महिला सुरक्षा आवासको प्रत्यक्ष अनुगमन गरेको उल्लेख गर्दै समग्र कार्यक्रम

कार्यान्वयन राम्रो रहेको प्रतिक्रिया दिएका थिए। सीमित स्रोतसाधनमा पनि प्रभावकारी गतिविधि सञ्चालन भएको उल्लेख गर्दै उनले नगरपालिका र मुक्ति नेपालबीच निरन्तर समन्वय तथा सहकार्य आवश्यक रहेको बताएका थिए।

१९. चुनौती, अनुकूलन र सिकाइ

मुख्य चुनौती	अपनाइएको अनुकूलन	प्रमुख सिकाइ
समुदायमा उपयुक्त बैठक स्थल र गर्मी	घर, विद्यालय, वडा कार्यालय र उपलब्ध सामुदायिक स्थान प्रयोग; समय र विधिमा लचकता	स्थानीय अवस्था अनुरूप सानो समूह र सहभागीमूलक विधि प्रभावकारी
विद्यालय, घरायसी काम, खेती वा परिवारका कारण अनियमित सहभागिता	स्थानीय सम्झना, समूह फलोअप र लचक समय	नियमित संरचना र स्थानीय नेतृत्वले सहभागिता टिकाउँछ
यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, हिंसा र मानसिक स्वास्थ्यमा बोल्न हिचकिचाहट	सरल भाषा, गोपनीयता, सम्मानजनक सहजीकरण र सुरक्षित छलफल	विश्वास बनेपछि संवेदनशील विषयमा खुलापन बढ्छ
शिक्षा तथा सीप सहयोगको माग उपलब्ध अवसरभन्दा बढी	पारदर्शी प्राथमिकता, आवश्यकता अभिलेख र चरणबद्ध फलोअप	माग पहिचानपछि वास्तविक अवसर/रेफरलसँग जोड्न जरूरी
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि यातायात/भौतिक पहुँच	भुइँतलाको वा पहुँचयोग्य स्थल, सहयोगी व्यक्ति र यातायात सहजीकरण	पहुँचयोग्यता स्थलमै परीक्षण गर्नुपर्छ
विभिन्न स्रोतमा सहभागी संख्या फरक	स्रोतगत संख्या अलग राख्ने, समष्टिगत तथ्याङ्कमा सावधानी	हस्ताक्षरित हाजिरी, एकरूप परिभाषा र अद्वितीय कोड आवश्यक
हिंसाका घटना घर/समुदायमै लुक्ने	महिला समूह, मानव अधिकार रक्षक, प्रहरी र सेवा प्रदायकबीच विश्वास र रेफरल विस्तार	सचेतना मात्र होइन, सुरक्षित र गोपनीय सेवा मार्ग देखिनुपर्छ
स्थानीय पदाधिकारीको व्यस्तता तथा तालिका परिवर्तन	अग्रिम समन्वय, सम्झना र वैकल्पिक समय	स्थानीय स्वामित्वका लागि निरन्तर सम्बन्ध व्यवस्थापन आवश्यक

१९.१ वर्षका प्रमुख सिकाइ

- एकपटकको जनचेतनाभन्दा नियमित समूह र फलोअपले व्यवहार तथा सेवा पहुँचमा बढी परिवर्तन ल्याउँछ।
- महिला हिंसा उन्मूलनका लागि सुरक्षित आवास, कानुनी, स्वास्थ्य, मनोसामाजिक, प्रहरी र समुदाय संरचना एउटै रेफरल प्रणालीमा जोडिनुपर्छ।
- बालविवाह रोकथामलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक क्षमता, अभिभावक व्यवहार र स्थानीय योजनासँग जोड्दा कार्यक्रम व्यावहारिक बन्छ।
- किशोरी, महिला र अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई 'लाभान्वित' मात्र होइन, योजना, निगरानी र अभियानका नेतृत्वकर्ताका रूपमा राख्नुपर्छ।
- समावेशी कार्यक्रमका लागि सहभागिता संख्या मात्र पर्याप्त हुँदैन; पहुँच, निर्णय प्रक्रियामा भूमिका र सेवा अनुभव पनि मापन गर्नुपर्छ।
- सहभागी र अद्वितीय लाभान्वित छुट्याउने, तथा लिङ्ग/उमेर/जातीयता/अपाङ्गता विवरण नियमित राख्ने प्रणाली संस्थागत गर्न र एकरूपता ल्याउन आवश्यक छ।

२०. निष्कर्ष

आर्थिक वर्ष २०८२/८३ मुक्ति नेपालका लागि रोकथाम, संरक्षण, नेतृत्व, समावेशिता र स्थानीय उत्तरदायित्वलाई एउटै संस्थागत दिशामा जोड्ने वर्ष रह्यो। २५६ कार्यक्रम/गतिविधिबाट ७,९८६ सहभागी भए; ७५ समूह/सञ्जालमा १,६९५ सदस्य सक्रिय रहे। यद्यपि यी संख्या महत्वपूर्ण छन्, संस्थाको वास्तविक विशेषता हिंसा प्रभावित महिलालाई सुरक्षित स्थान र बहुक्षेत्रीय सहयोग उपलब्ध गराउनु, महिला हिंसा र हानिकारक सामाजिक मान्यताविरुद्ध समुदायको आवाज बलियो बनाउनु, र महिलालाई न्याय तथा निर्णय प्रक्रियासम्म पुर्याउनुमा रहेको छ।

यो प्रतिवेदनले आर्थिक विवरण समावेश नगरी संस्थाको कार्यक्रम, सेवा, अभियान, साझेदारी, सुशासन र परिणामलाई केन्द्रमा राखेको छ। आगामी वर्षमा प्रमाणमा आधारित योजना, सुरक्षित तथा उत्तरदायी सेवा, समुदाय नेतृत्व, सञ्जाल पैरवी, पहुँचयोग्यता र गुणस्तरीय तथ्याङ्कलाई अझ सुदृढ गर्दै मुक्ति नेपालले महिला तथा पछाडि पारिएका समुदायको अधिकार, सम्मान र हिंसामुक्त जीवनका लागि आफ्नो अभियानलाई निरन्तर अगाडि बढाउनेछ।